

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Кафедра фінансового менеджменту та фондового ринку

Допущено до захисту
Завідувачка кафедри

_____
(підпис)

“ _____ ” _____ 2024 р.

**КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на здобуття освітнього ступеня магістра
зі спеціальності**

**072 Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок
за магістерською програмою професійною спрямування
Фінансовий та страховий менеджмент**

на тему: «Фінансові кризи в Україні: чинники та шляхи виходу»

Виконавець:

студент 62 групи факультету ФБС
Невмержицький Микита Янович _____

/підпис/

Науковий керівник:

к.е.н., ст. викладач
Домбровська Софія Олексіївна _____

/підпис/

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИНИКНЕННЯ ФІНАНСОВИХ КРИЗ	6
1.1. Сутність та види фінансових криз.....	6
1.2. Причини виникнення фінансових криз.....	15
1.3. Історичний огляд світових фінансових криз та фінансових криз в Україні	18
РОЗДІЛ 2. ОЦІНЮВАННЯ ВПЛИВУ ФІНАНСОВИХ КРИЗ НА ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНИ.....	28
2.1 Основні чинники впливу на розвиток фінансових криз.....	28
2.2 Аналіз основних показників економічного розвитку України	35
2.3 Оцінка впливу наслідків фінансових криз на економіку України.....	42
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМКИ ЗАПОБІГАННЯ ФІНАНСОВИМ КРИЗАМ.....	51
3.1 Особливості застосування світового досвіду у протидії фінансовим кризам в Україні	51
3.2 Перспективи використання антикризового управління як системи запобігання фінансовим кризам	62
3.3 Шляхи подолання наслідків фінансових криз в Україні	66
ВИСНОВКИ	73
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	77
ДОДАТКИ	84

ВСТУП

Актуальність дослідження. Економічні кризи для світу є явищем не новим та в певному розумінні звичним. Іпотечна криза в США 2008 року була однією з найбільш відчутних з часів Великої депресії, розпочавшись з обвалу фондового ринку та банкрутства ряду банків. Криза швидко почала ширитися світом та мала значний негативний вплив на макроекономічні показники, що з часом перейшло у фазу глобальної рецесії. Станом на 2024 рік майже всі країни оговталися після кризи 2008 року, хоча деякі до сих пір відчувають її негативний ефект.

Приблизно на 50% на фондових ринках зменшилося котирування під час кризи 2008 року, кредитні ринки заморозилися, спостерігалися масові банкрутства, безробіття стрімко зростало і досягало показника вище 10%, світовий рівень ВВП знизився більше ніж на 10%, при цьому дані негативні тенденції стосувалися більшості країн світу, також значний негативний вплив зазнала і Україна.

У 2014-2015 роках Україна зіштовхнулася з не менш вагомою кризою, що була пов'язана з військовою агресією РФ на Донбасі та анексією нею Криму. Тоді спостерігалось суттєве падіння ВВП, знецінення національної валюти, зменшення експорту, зростання безробіття, відтік іноземного капіталу з України. За два роки Україна втратила майже 20% свого ВВП.

У березні 2020 року відбулося падіння цін на фондовому ринку США на 20% за 15 днів. Дане падіння котирувань було визнане найбільшим з часів кризи 2008-2009 рр. Очікувалося значне скорочення світового ВВП, рівень безробіття досяг майже 20%, спостерігалось стрімке падіння цін на енергоносії, скорочення виробництва та зростання інфляції. Причиною кризи 2020 р. стала пандемія COVID-19, світова економіка увійшла у стан нової рецесії. Україна та світ почали оговтуватися від наслідків кризи 2020 року у 3-4 кварталі 2021 року з адаптацією до нових умов, вакцинацією населення та частковим скасуванням карантинних заходів.

Новим викликом для української економіки стала криза 2022 року, що пов'язана з військовою агресією РФ проти України, економіка держави ще оговтувалася після наслідків пандемії, однак її спіткали нові виклики. Держава втратила до 30% свого

ВВП, значну частку експорту, значно зросло безробіття та інфляція, девальвувала гривня, однак не дивлячись на значні негативні наслідки Україна завдяки внутрішньому згуртуванню населення та допомозі партнерів відносно швидко адаптувалася до нових умов. Станом на 2024 рік бойові дії продовжуються, держава втрачає території, але поступово спостерігається відновлення макроекономічних показників, поки зарано говорити про перспективи значного відновлення, так як ситуація постійно змінюється і на подальші прогнози впливає ряд чинників. Саме тому тема кваліфікаційної роботи досить актуальна.

Дослідженням сутності поняття фінансової кризи, її видів, методів реагування та запобігання їх виникнення займалось багато вітчизняних та зарубіжних вчених, серед яких: Д. Дамонд, П. Дібвіг, Р. Дорнбуш, Г. Мінські, Ч Кіндлебергер, О. Барановський, О. О. Василик, М. Монтес, С. Мочерний, К. Павлюк, К. Рудий, І. Д'яконова, А. Єпіфанова та ін.

Метою роботи є дослідження теоретичних та практичних засад щодо фінансових криз та чинників їх виникнення, формулювання рекомендацій та пропозицій з реагування та запобігання фінансовим кризам.

Для того, щоб досягти поставленої мети, було поставлено наступні **завдання**:

- дослідити сутність та види фінансових криз;
- виявити причини виникнення фінансових криз;
- здійснити історичний огляд світових фінансових криз та фінансових криз в Україні;
- висвітлити основні чинники впливу на розвиток фінансових криз;
- проаналізувати основні показники економічного розвитку України;
- оцінити вплив наслідків фінансових криз на економіку України;
- встановити особливості застосування світового досвіду у протидії фінансовим кризам в Україні;
- виявити перспективи використання антикризового управління як системи запобігання фінансовим кризам;
- сформулювати шляхи подолання наслідків фінансових криз в Україні.

Об'єктом дослідження є економічні процеси, які пов'язані з чинниками виникнення фінансових криз та шляхами виходу з них.

Предметом дослідження є теоретичні засади щодо чинників виникнення фінансових криз та практичні рекомендації з подолання наслідків впливу фінансових криз.

Методи дослідження, використані у дослідженні: порівняльний метод; метод спостереження; емпіричний метод; історичний метод; графічна інтерпретація теоретико-методологічних основ та статистичних даних; метод моделювання на основі побудови регресивної чотирьох факторної моделі.

Інформаційна база дослідження: аналітичні огляди, дані світових аналітичних агенцій, дані Національного Банку України, Міністерства Фінансів України, Міжнародного Валютного Фонду, Державної служби статистики, Світового банку, даних центральних банків та міністерств фінансів зарубіжних країн, наукові роботи та періодичні видання вітчизняних та іноземних вчених-дослідників, електронні видання, інтернет ресурси та джерела.

Обсяг та структура роботи. Дана робота містить вступ, три розділи, висновки, додатки та список використаних джерел. Загальний обсяг роботи – 88 сторінок; основний зміст міститься на 76 сторінках. Робота складається з: 23 рисунків, 9 таблиць, 4 додатків, 70 використаних джерел.

Публікації. Основні результати кваліфікаційної роботи знайшли своє відображення у тезах доповіді на Всеукраїнській науково-практичній конференції «Глокалізаційні аспекти інноваційного розвитку економіки» (м. Одеса, 18.10.2024 р.).

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИНИКНЕННЯ ФІНАНСОВИХ КРИЗ

1.1. Сутність та види фінансових криз

В наші дні таке явище як «фінансова криза» спостерігається досить часто, зумовлене постійними соціальними, політичними та економічними потрясіннями, розвитком технологій, частими шоками, що зумовлюються розростанням процесу глобалізації. Кожна наступна фінансова криза суттєво відрізняється від попередньої, зумовлено це особливостями розвитку економіки та глобалізацією світових економічних відносин.

Кризою називають економічну категорію яка є багатоаспектною, погляди на економічну сутність якої перебувають у стані постійного розвитку. Можемо зазначити три основні підходи щодо визначення сутності кризи:

1. Кризою є суттєва проблема або обставина із значною ймовірністю настання негативних наслідків.
2. У життєдіяльності системи криза є природним процесом.
3. Порушенням соціально-економічної системи виступає криза.

Описуючи кризу необхідно розуміти стан нестабільного функціонування системи, фактичного або потенційного в якому будь-яка функціонуюча підсистема може опинитися [5, с. 58].

Дослідницькі роботи присвячені вивченням сутності фінансових криз належать таким зарубіжним вченим: Д. Дамонд, П. Дібвіг, Р. Дорнбуш, Г. Мінські, Ч. Кіндлебергер. Такі відчизняні вчені як: О. Барановський, О. О. Василик, М. Монте, С. Мочерний, К. Павлюк, К. Рудий, І. Д'яконова, А. Єпіфанова у своїх працях щодо визначення сутності фінансових криз зазначають, що фінансова криза у сучасній науковій термінології є порушенням рівноваги функціонування системи фінансових відносин в економіці, що являє собою нестабільність фінансів банківських установ, проявляється у стрімкому падінні ВВП, як наслідок спричиняє дестабілізацію процесу формування та розподілу централізованих фондів грошових

коштів країни [21, с. 2]. У зазначеній нижче таблиці 1.1 наведено визначення сутності фінансової кризи вітчизняних та іноземних вчених.

Таблиця 1.1

Визначення сутності фінансової кризи вітчизняними та зарубіжними вченими

Джерело / автор	Визначення сутності
Ч. Кіндлеберг, Г. Мінські	Фінансова криза включає такі елементи як: значне та різке падіння цін на активи, масово банкрутує фінансовий та нефінансовий сектор економіки, порушується функціонування діяльності валютного ринку.
Ф. Левкоєв	Фінансове банкрутство держави
С. Мочерний	Суттєвий розлад фін. системи держави, а саме фінансів країни в цілому, підприємств та домашніх господарств.
В. Грищенко, М. Кизим, Ю. Іванов	Банкрутство кредитно-фінансових установ та суб'єктів господарювання через порушення рівноваги фінансово-кредитної системи.
Сучасний економічний словник	Глибокий розлад державної фінансової, грошової системи, що виявляється в різкій невідповідності доходів бюджету його витратам, нестабільності та падінні валютного курсу національної грошової одиниці, взаємних неплатежах економічних суб'єктів, невідповідності грошової маси в обороті загальному грошовому обороту, інфляції

Джерело: складено автором за [33].

У роботах В. Sundararajan та Т. Baliño визначення поняття фінансової кризи трактують як стан під час якого у досить великої групи фінансових установ зобов'язання переважають ринкову вартість матеріальних, нематеріальних та фінансових активів. Реакцією на даний стан є паніка, що стає вагомим чинником впливу на фінансові установи та їх платоспроможність. Здебільшого даний стан не можна скоригувати без втручання держави в економічні процеси, спостерігається загальна неплатоспроможність підприємств всієї фінансової системи, що в подальшому провокує їх банкрутство, злиття та реструктуризацію окремих груп підприємств через зниження вартості інвестованих активів та збільшення збитків [64].

А. Schwartz та М. Bordo фінансовою кризою називають стан, що в першу чергу пов'язаний з крахом банківської системи. Відбуваються перебої з поставками грошей, як наслідок призводить до суттєвого зменшення економічної активності населення [44, с. 23].

Charles P. Kindleberger зазначає, що фінансова криза являє собою порушення нормального функціонування фінансової системи, яке супроводжується падінням цін на активи, банкрутствами фінансових установ і скороченням кредитування. Криза виникає внаслідок спекулятивного зростання, яке завершується різким обвалом ринків [45, с. 61].

Д. Ван Флутен вважає, що криза – це нестабільний та критичний стан справ, що провокує настання радикальних та негативних змін [52].

На думку вчених К. Макконела і С. Брю, економічна криза – це в першу чергу зниження ділової активності, стагнація економіки, що спричинено ситуацією в якій валові інвестиції нижчі за амортизацію, інакше кажучи, стан при якому за рік капіталу виробляється менше, ніж споживається [22, с. 121].

Фінансова криза спричиняє в економічній системі зміни якісного характеру, що порушують пропорційність розвитку, призупинення, видозміни або в цілому руйнування фінансової системи світових ринків чи окремої держави.

Фінансовий ринок можна назвати найбільш точним індикатором «здоров'я» економіки. Наслідки економічних подій менш важливі ніж реакція фінансового ринку на них. Фінансову кризу можна назвати точкою відліку від якої економічна система зазнає істотних змін. В період до настання фінансової кризи можна спостерігати накопичення негативних тенденцій, а вже з настанням фінансової кризи посилює дані тенденції та прискорює появу якісних змін. Можемо стверджувати, що фінансова криза являє собою стрімке погіршення стану фінансового ринку, що є наслідком втілення ризиків, що накопичені під впливом різних чинників як внутрішніх, так і зовнішніх, що порушує функціонування ринку, зниження ліквідності, цінових показників, погіршує якість та ліквідність інструментів та їх функціонування, спричиняє банкрутство учасників ринку [5, с. 58].

Можемо зазначити наступне, фінансова криза:

- несе негативний вплив на економічну активність всередині держави, на добробут її населення у середньо- та довгостроковій перспективі;

- здійснює системне охоплення фінансових ринків та інститути фінансового сектору, обігу грошей та кредитний рух готівкових коштів, державні корпоративні та муніципальні фінанси, міжнародні фінанси.

Зазначимо наступні аспекти в яких проявляється криза:

- у секторі фінансів та на фінансових ринках – проявляється як значне та різке зростання відсотка, кількості проблемних банків і небанківських фінансових установ, боргів, що збільшуються з плином часу; суттєве зменшення кредитів, що були надані економіці та домогосподарствам, банкрутствах; перехід до банківської моделі та до моделі іншої фінансової діяльності, які є неефективними; чуттєве падіння вартості цінних паперів; неліквідність фін. ринків та фін. інститутів, у супроводі ефекту «доміно»;
- в міжнародних фінансах – падіння курсу національної грошової одиниці, що держава в особі ЦБ нездатна контролювати; значне виведення капіталів з держави; зростання частки зовнішнього та внутрішнього державного боргу, прострочення платежів країни та підприємств- організацій; переміщення ризику на міжнародний ринок та на фін. ринки інших держав;
- в сфері грошового обігу – проявляється як різке зростання цін, що не піддається контролю з поступовим переходом в інфляцію; запровадження міцної іноземної валюти у внутрішньому обігу (доларизація економіки) на прикладі України;
- в сфері державних фінансів – стан стрімкого зниження кількості державних стабілізаційних фондів та золотовалютних резервів; дефіцит державного бюджету; стрімке кількісне падіння податкових надходжень; зниження фінансування державних витрат бюджетом; збільшення частки внутрішнього державного боргу;
- прояв системного ризику із супроводом ефекту «доміно», з наступних причин:
  - 1) криза в розрізі одного чи декількох фінансових інститутів та підприємств, що належать реальному сектору економіки, частка ринку або системи розрахунків, передача в розширеному обсязі частки ринку чи системи розрахунків за допомогою простих зобов'язань на відмінні групи

фінансових інститутів та підприємств, що відносяться до реального сектору економіки;

- 2) «фінансова інфекція» вид кризи фінансового ринку країни чи декількох країн, що передається іншим державам, неліквідність ринку спричинений кризою довіри інвесторів.

Кризи можуть виникати з різних причин та набувати різноманітних форм, економічна література не надає конкретної класифікації та конкретних відповідей. Однак деякі дослідники, такі як Барановський О. у своїх роботах сформулювали більш конкретні види криз, в наведеній нижче Таблиці 1.2 за сегментацією.

Таблиця 1.2

Види фінансових криз за сегментацією

Види	Короткий опис
Структурна (локальна) криза	Являє собою занепад окремих галузей (комплексів), що мають народногосподарське значення
Системна криза	Криза, що являє собою підсистему яка охоплює всю фінансову систему.
Валютна криза	Криза, що зумовлена девальвацією грошової одиниці, що держава підтримує штучно намагаючись захистити за рахунок суттєвого збільшення грошової маси, рівня відсоткових ставок, контролем за капіталом.
Боргова криза	Кризи пов'язані зі значним збільшенням зовнішнього та внутрішнього державного боргу.
Банківська криза	Під час даної кризи велика кількість комерційних банків стають неплатоспроможними. Даний стан характеризується перевищенням величини зобов'язань над ринковою вартістю активів.

Джерело: складено автором за [4].

Валютною кризою є спекулятивна атака на валютну вартість, як наслідок спостерігається стрімке знецінення грошової одиниці та потреба центрального банку у стабілізації курсу за рахунок продажів золотовалютного резерву, підвищення облікової ставки. Валютну кризу називають особливістю міжнародної валютної системи. Наприклад в часи Бреттон-Вудської системи, що являє собою систему узагальнених фіксованих паритетів, що розповсюджувалася серед країн із значним економічним та промисловим розвитком після Другої світової війни, у 70-х роках XX століття після її розпаду. У більшості випадків основним наслідком валютної кризи є інфляція та зростання інфляційних очікувань.

Досить поширеними у світі є банківські кризи, одночасно вони є найменш зрозумілим видом. Дане явище було досліджено Люком Левеном та Фабіаном Валенсієм у 2008 році. Дослідники стверджують, що банки не є міцними і це створює їм ризики вкладниками. Окрім цього, було зазначено, що проблеми окремих банків завдають шкоду і поширюються на решту банківської системи. Також ризик виникнення криз підвищують слабкості діючих інституцій. Якщо інституцій недостатньо або вони неефективні, ризики можуть ставати вищими. Банки суттєво залежать від правового, судового та інформаційного середовищ. Наявність ефективних діючих інституцій дозволяє банкам приймати зважені інвестиційні рішення та залучати кредитні кошти.

Грошово-кредитною кризою називають порушений стан грошово-кредитного обігу та розрахунків. Біржовою кризою пов'язана з стрімким падінням курсів цінних паперів, що призводить до їх масового продажу.

Борговою кризою називають ситуацію під час якої держава не має можливості виконувати свої боргові зобов'язання. Якщо податкові надходження в бюджет тривалий час є нижчими за видатки, в країні починається боргова криза. Так як державний борг є зовнішнім і внутрішнім, то криза пов'язана із зовнішнім боргом набуває форми приватної чи суверенної, а внутрішньо-боргова криза виникає коли держава не в змозі виконувати свої внутрішні фіскальні зобов'язання в реальному вираженні, або оголошенням дефолту, або певним іншим видом дефолту національної валюти, або шляхом застосування певних (відмінних) форм фінансових репресій. Існують інші класифікації, однак, не дивлячись на їх види вони мають схильність перетинатися.

До прикладу, кризові ситуації в окремих банківських та кредитних організаціях проходять декілька наступних фаз:

- Квazăнормальна – це потенційно можлива кризова ситуація, ознаки даної фази майже неможливо виявити.
- Латентна – це прихована кризова ситуація, коли ймовірність виникнення фін. неспроможності суттєво зростає, однак не сприймається керівництвом в достатньою серйозністю..

- Усвідомлена – криза яка є відкритою, кризові процеси сприймаються керівництвом у повній мірі, а їх інтенсивність стрімко починає зростати.
- Нездоланна – криза досягає сили, коли фірма не справляється з нею та банкрутує.

Варто звернути увагу на те, що поряд з великою кількістю визначень різних вчених щодо визначення сутності поняття «фінансової кризи» існує ряд підходів щодо класифікації видів криз. М. Бунятян у своїй класифікації розставляє кризи в залежності від причинних зв'язків щодо організації народного господарства і упорядковує із зовнішніми зв'язками з різноманітними векторами виробничого процесу.

Можна виділити виробничі та господарські кризи, їх класифікуємо за причинними зв'язками щодо організації народного господарства. Екзогенні та ендогенні по відношенню до господарського устрою:

- Екзогенні виникають за межами існуючого господарського устрою, наприклад, криза пов'язана зі збутом;
- Ендогенні знаходяться в середині економічного устрою, наприклад: криза пов'язана з перевиробництвом та спекуляцією, їх об'єднують в кризу капіталу.

Кризи пов'язані зі зовнішніми зв'язками з різноманітними векторами процесу виробництва:

- Загально-економічні кризи;
- Часткові або спеціальні, до них належать промислові та аграрні, що у свою чергу називаються кризами виробництва, та торгівельні кризи (товарні).

Щодо масштабу кризи класифікують на: приватногосподарські та народногосподарські. Народногосподарські у свою чергу поділяються на:

- 1) первинні та вторинні кризи капіталу;
- 2) торгівельні кризи;
- 3) кризи виробництва.

Описана вище модель класифікації криз надає можливість розглянути їх під дещо іншим кутом, однак, існують інші підходи, тому варто в поєднанні з ними розглядати класифікацію видів криз.

На регулярні та нерегулярні (місцеві та випадкові) поділяє кризи Ф. Левкоїв. Його класифікація полягає в створенні певної системності й закономірності появи криз.

Дещо інший підхід щодо класифікації мав вчений А. Шпитгоф, у своїх дослідженнях він виділяє 7 основних видів:

1. Капіталу.
2. Виробництва.
3. Кредиту.
4. Біржові або кризи цінних паперів.
5. Товарно-торговельні.
6. Спекулятивні
7. Типу грюндерства.

Зазначена класифікація криз містить види за різними ознаками, що може спричинити складності в проведенні аналізу кризових явищ.

Науковець Г. Хаберлер класифікував кризи за наступними ознаками:

1. Кризи за видами циклічності (циклічність, що згасає; підсилююча циклічність; рівновага, що є нестійкою).
2. Кризи за характером циклічності (циклічність економічна; сезонна циклічність; столітня циклічність: випадкова; так звані «довгі хвилі» тривалістю 50 років та більше).

Спираючись на аналіз проведений вище, можемо представити класифікацію кризових процесів за наступними ознаками: масштаб; соціально-функціональна приналежність та співвідношення до національної економіки [33, с. 27].

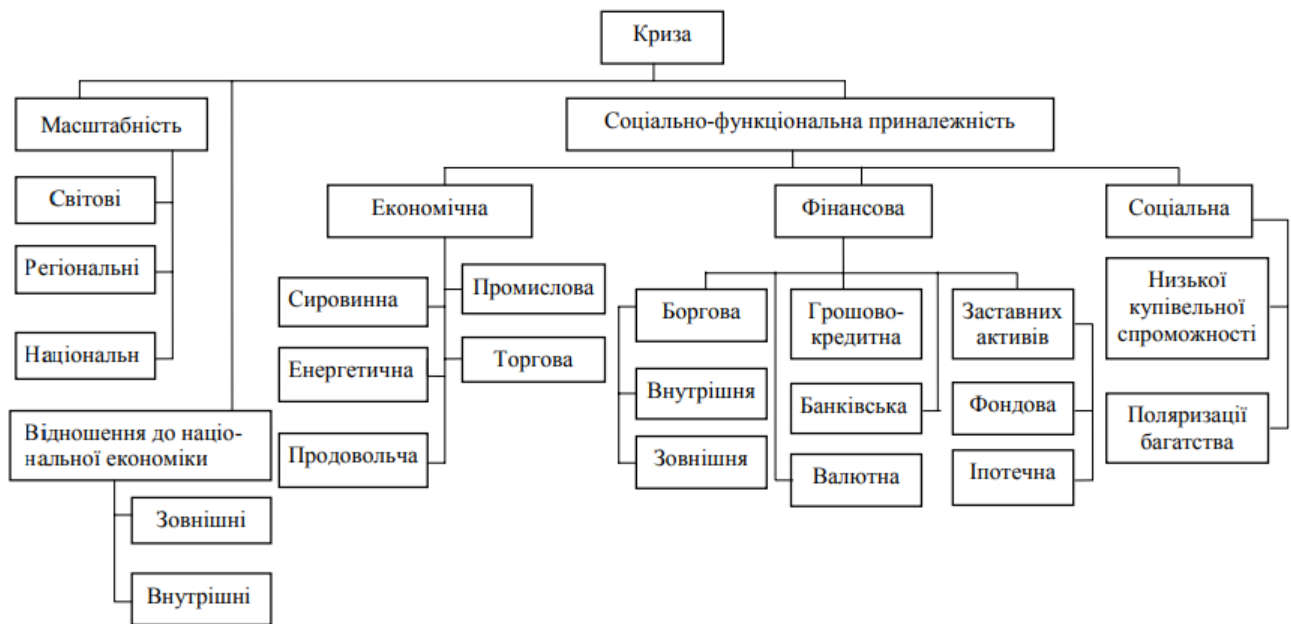

Рис. 1.1. Класифікація видів кризових явищ

Джерело: складено автором за [33].

Отже можемо зазначити, що фінансова криза являє собою суттєвий шок у фінансовій системі держави, що як наслідок порушує діяльність всієї системи. Всі види криз є складними багаторівневими або різкими процесами в економіці, що несуть негативні наслідки на всі сфери: фінансову, економічну, політичну, соціальну та демографічну.

Спираючись на дослідження економістів [8, с. 81] можна узагальнити кризи як: комплекс деструктивних процесів у фінансовій та економічній сфері, порушення балансу в сферах міжнародних та внутрішніх відносинах різних рівнів, складний перехідний стан в економіці держави, наслідки якого складно передбачити та ланцюг, який пов'язує всі фінансові сегменти: банки, національну валюту, державні бюджети, біржі, тощо.

1.2. Причини виникнення фінансових криз

Причини виникнення фінансових криз доволі різні, розглянемо думки іноземних та вітчизняних вчених щодо даного питання. Ч. Кіндлебергер і Г. Мінські у своїх працях стверджують, що синонімічними є поняття валютна та фінансова кризи, основна відмінність полягає у тому, що валютна криза це початковий етап, а фінансова криза являє собою подальші значно сильніші потрясіння, які включають не лише валютне, але й загально-фінансове середовище. Фінансова криза у інтерпретації вчених включає наступні елементи такі як: різке та суттєве падіння цін активів, масові банкрутства фінансових та нефінансових секторів економіки та дестабілізується діяльність на валютному ринку [57].

П. Кругман називає нерівновагу платіжного балансу основною причиною, що спричиняє фінансові кризи. Дану теорію назвали «кризою першого покоління». Теорію «криз другого покоління» було запропоновано Р. Флудом та Н. Маріоном, дана теорія зазначає незмінність сутності криз, однак вони запропонували новий підхід щодо їхнього розгляду. Було обґрунтовано як структурні та політичні чинники впливають на темпи поширення кризових ситуацій [58, с. 19].

На думку А. Мельника невідповідність макроекономічного розвитку деяких країн та відхилення від норми макроекономічних показників, таких як відношення грошової маси (M2) до обсягу валютних резервів, рівень заборгованості державного сектору економіки, обсяги надання позик, зміни реального курсу національної валюти – зумовлюють виникнення фінансових криз.

Всі наступні дослідження глобальних фінансових криз вивчали їх сутність і повною мірою акцентували увагу на стабільності фінансового ринку та потокам капіталу.

У 90-х роках минулого століття почало розповсюджуватися нове поняття: «подвійна криза», воно використовувалося для опису валютної та банківської кризи, що розповсюджувалися одночасно. Як було вже зазначено раніше банківською кризою називають суттєву дестабілізацію частини або всього банківського сектору економіки. Це нездатність в наслідок значного погіршення фінансових показників

виконувати банками своїх функцій, як правило, даний стан супроводжується суттєвим зменшенням кількості банків, а держава у свою чергу впроваджує надзвичайні заходи регулювання. Банківська криза зазвичай виникає одночасно з борговою, фондовою, валютною та відноситься до одного з видів фінансових криз.

Зупинимось трохи детальніше на причинах виникнення банківських криз, виходячи з масштабної фінансової кризи 2008 року. Більшість науковців вважають, що банківські кризи однакові а своєю природою та передумовами, що їх спричиняють:

- Лібералізація фінансового сектору, що активно впроваджуються за декілька років до кризи. Наприклад: значне послаблення або повне зняття обмежень відсоткові ставки банків та операції банків, періоди запровадження інновацій в банківській сфері.
- Кредитний бум, саме низькі, а в деяких країнах від'ємні відсоткові ставки на кредити, особливо це стосується іпотечних кредитів, призвели до стрімкого зростання цін на нерухомість та утворення «іпотечної бульбашки» та «бульбашки» на фондовому ринку стали головними причинами виникнення кризи 2008 року.
- Фіксований курс національної грошової одиниці по відношенню до однієї з валют резерву. Він даної системи почали масово відмовлятися держави в наслідок фінансової кризи 2008 року.
- Масовий притік капіталів у зв'язку з фіксованими валютними курсами та політикою лібералізації фінансового сектору. В дану пастку потрапила Україна у першій половині 2000-х років, через штучно низькі облікові ставки як для країни, що розвивається у розмірі 7-9%, економіка зазнавала кредитної експансії та наповнювалася ціновими «бульбашками». [13, с. 8].

Причини виникнення фінансових криз можна поділити на дві основні категорії: зовнішні та внутрішні. Серед зовнішніх причин виділяють:

- рух міжнародного капіталу, що не контролюється;
- валютні війни;
- конкурентоспроможність держави на міжнародній арені.

Серед внутрішніх причин виділяються:

- коливання валютного курсу;
- неефективна макроекономічна політика;
- зростання темпів інфляції;
- малорозвинена та неефективна фінансова система;
- збільшення частки кредитів, походження яких є сумнівним;
- підвищення рівня державного боргу країни;
- збільшення рівня дефіциту бюджету.

Проаналізуємо основні причини, що зумовлюють виникнення фінансових криз. Підвищення відсоткових ставок можна назвати однією з найвагоміших причин, через їх високе значення бізнес-проекти стають дорожчими та втрачають свою вигоду, що в подальшому потенційно знижує рівень ВВП. Простіше кажучи, бізнес менш зацікавлений брати позики на проекти під високі проценти. Високі процентні ставки погіршують баланс, знижуючи чисту вартість власних та інших облігацій підприємств. Також це зумовлює потенційний дефолт фірм, так як високі ставки наносять шкоду грошовим потокам.

До причин виникнення криз також відносять зростання рівня невизначеності. Нездатність організацій займатися середньостроковим та довгостроковим плануванням та ситуація в якій інвестори не мають можливості оцінити потенційні прибутки фірм, рівень інфляції чи ставки за замовчуванням. В ситуації невизначеності зростає кількість готівки на руках інвесторів та підприємств яку вони зберігають, а не вкладають в потенційні проекти, обладнання та устаткування, що значно знижує загальну економічну активність.

Не менш суттєвою причиною є проблеми з фіскальною політикою, дана причина зумовлюється ситуацією коли держава витрачає більше коштів ніж акумулює за рахунок податків та зборів, у цій ситуації урядам доводиться брати кредити. Збільшення рівня зобов'язань ускладнює можливості держави обслуговувати борг та зберігати економічну стійкість, зростає потенційний ризик

дефолту, що спричиняє зменшення ціни власних облігацій, курсу національної грошової одиниці та створює ризики невиконання своїх кредитних зобов'язань.

Тенденції розвитку фінансової системи, що ми можемо спостерігати, процеси глобалізації та активної інтеграції фінансових ринків несуть позитивний вплив на ефективність функціонування та розвиток фінансових систем держав, однак, паралельно з цими тенденціями дані чинники несуть серозні загрози стабільності функціонування фінансової системи окремих країн світу. Зростання вартості капіталу та збільшення фінансового посередництва є основними наслідками зазначених раніше тенденцій, що у свою чергу спричиняють збільшення взаємозв'язків між фінансовими системами, що є пов'язаними. З'являються такі чинники як системні ризики та ризики «зараження» кризою, що спричиняють взаємозв'язки з пов'язаними системами. Під системними ризиками розуміють вплив певних потрясінь, паніки, хвилювань в певній частині фінансової системи, що у свою чергу можуть викликати відповідні процеси у інших секторах, що в результаті може спричинити глобальну кризу.

Підсумуючи вищесказане, можемо стверджувати, що кризу всієї фінансової системи можуть спричинити неплатоспроможність і банкрутство низки фінансових установ [6, с. 144]. Фінансова криза являє собою певний процес, який провокує депресію макроекономічного рівня, поганого функціонування платіжної системи та банкрутств фінансових інститутів.

1.3. Історичний огляд світових фінансових криз та фінансових криз в Україні

«Велику депресію» та фінансову кризу 2008 року можна вважати найбільшими фінансовими кризами останніх двох століть [45]. Після фінансової кризи 2008 року деякі країни довго не могли відновити економічне зростання. Свій початок фінансові кризи беруть з часів Римської імперії та Візантії, як наслідок значного зниження валюти. Основними причинами виникнення криз були епідемії чуми та війни. В таблиці 1.3 описуються найвідоміші кризи останніх 300-ти років.

Таблиця 1.3

Опис найвідоміших фінансових криз XVIII – XXI ст.

Період	Назва	Країни	Причини	Наслідки
1772-1773 рр	Криза 1772 року	Англія та її колоніальні володіння, Шотландія, Нідерланди	Бум надання кредитів завдяки процвітанню колоніальної економіки. Спекуляція та створення фінансових установ із сумнівною репутацією. Переповнення складів колоній. Паніка кредиторів та громадян.	Масове банкрутство підприємств, організацій, домогосподарств. Руйнування Ост-Індійської компанії. Порухення системи надання кредитів у країнах-колоніях. Стрімке падіння цін на товари та послуги.
1929-1933 рр.	Велика депресія	США	Стихійний розвиток обсягів виробництва. Значні пільги монополіям, в свою чергу останні формували ціни на сировину та готову продукцію. Дешеві кредити та спекуляція на них. Закриття європейського ринку для американських товарів та послуг.	Значно зросла частка людей за межею бідності, безробіття виросло до 25%. Стрімка інфляція, зростання цін на продукцію. Закрилося 5 тис. Банків. Відбулося знецінення акцій на понад 0 млрд. доларів США. На 50% скоротилося виробництво.
Жовтень 1973 р.	Енергетична криза 1973 року	США, країни-члени ОПЕК, Єгипет та Сирія	Ембарго на поставку нафти країнами ОПЕК до США та союзників, що підтримували Ізраїль зброєю у війні. Збільшення світових цін на енергоносії зниженням обсягу видобутку нафти.	Зниження конкурентоспроможності на автомобільному ринку США. Розрив з Ізраїлем дипломатичних відносин більшістю країн, Збільшення цін на паливо.
Липень 1997 р.	Криза 1997 року	Країни південної та східної Азії	Кредитування значно перевищувало ріс ВВП, Зниження міжнародної конкурентоспроможності, суттєвий дефіцит торгового балансу. Рівень зовнішнього боргу перевищував золотовалютні резерви. Слабкі структури регіональних фінансових ринків.	Корейським компаніям та банкам було призупинено фінансування. З відомих політичних наслідків відмічається незалежність Східного Тимору. Прохання уряду до МВФ про макроекономічну підтримку.

Продовження таблиці 1.3

2007-2008 рр.	«Іпотечна криза» 2008 року	Більшість країн світу	Іпотечна криза в США, було значно спрощено кредитування для позичальників. Неякісні кредити. Обвал фондового ринку, банкрутства.	Збанкрутували великі Європейські банки. Проблематика ліквідності та перегулювання фін. установ у Європі та США. Стрімке скорочення бізнесу. Підвищення рівня безробіття. Зниження рівня державних доходів.
2020 р.	Глобальна фінансова криза 2020 року	Більшість країн світу	Пандемія спричинена COVID-19, масштабні карантинні обмеження, ізоляція.	Економічна стагнація зумовлена зупинкою підприємств, малого бізнесу та сфери послуг. Скорочення ВВП.

Джерело: складено автором за [26; 41; 48].

Кредитна криза 1772 року являє собою найвідомішу кризу XVIII століття. Криза бере свій початок у Лондоні і у швидкому темпі розповсюджується країнами Європи. Володіючи великою кількістю колоній, Великій Британії вдалося накопичити величезну кількість багатств. Ця ситуація створила атмосферу великого оптимізму та часи швидкої експансії кредитів великої кількості банків Британії, що було зруйновано 8 червня 1772 року, тоді один з партнерів банківського будинку Британії: «Джеймс, Ніл, Даун та Фордіс» – Олександр Фордіс втік до Франції намагаючись уникнути зобов'язань щодо сплати боргу. Дана новина дуже швидко поширилася і спричинила банківську паніку в Англії, в той час кредитори почали створювати довгі черги до банків Британії та вимагати негайної видачі готівкових коштів. Далі криза почала поширюватися на Шотландію, Нідерланди та на інші країни Європи і англійські колонії в Америці.

Вважається, що наслідки для економіки які спричинила дана криза були основними факторами, що спричинили протести Бостонської чайної партії та американській революції.

Однією з найбільших фінансових криз ХХ століття вважається «Велика депресія». Крах на Уолл-стріт у 1929 році поклав початок одній з найбільших криз у США та з часом посилилася за рахунок неефективної політики уряду. Депресія продовжувалася близько 10 років і сприяла масовому безробіттю, суттєвому зниженню доходів, втраті виробничих потужностей, особливо це стосувалося індустріально розвинених країн. Пік кризи припав на 1933 рік, тоді безробіття в Сполучених штатах досягло значення 25%. Саме кризу перевиробництва вчені називають основною причиною «Великої депресії». Вплив кризи був відчутний не лише в США, але й в країнах Європи та решти світу.

Енергетична криза 1973 року була спричинена діями членами Організації країн-експортерів нафти (ОПЕК) як реакція на збройну допомогу США Ізраїлю під час четвертої арабо-ізраїльської війни.

Було оголошено нафтове ембарго країнами ОПЕК на поставку нафти до США та країн союзників. Це спричинило різке збільшення цін на енергоносії, що в результаті призвело до стагнації економіки та суттєвого росту рівня інфляції. Знадобилося декілька років щоб економіка відновила економічне зростання, а рівень інфляції знизився.

Криза в Азії, що розпочалася в Таїланді та стрімко поширилася Східною Азією та країнами торговими партнерами. Фінансова криза виникла через значні спекулятивні потоки капіталу з розвинених країн до східноазіатських економік таких як: Південна Корея, Гонконг, Індонезія, Тайланд, Малайзія та Сінгапур. Це спричинило значний оптимізм, що призвело до надмірного кредитування та значно підвищило рівень боргів даних економік.

Уряд Таїланду відмовився від фіксованого курсу національної валюти по відношенню до долара США, що зберігався в країні тривалий час і пояснювався недостатньою кількістю іноземної валюти. Розпочалася паніка на фінансових ринках Азії, що в свою чергу призвело до стрімкого зниження багатомільярдних доларових інвестицій. З поширення паніки на фінансових ринках, інвестори почали з обережністю ставитись до фінансових ринків Азії побоюючись фінансового краху урядів цих держав, від цього страху щодо світового фінансового краху стрімко

поширювалися. МВФ був змушений створити пакети макроекономічної допомоги для країн, що постраждали для уникнення подальшого потенційного дефолту.

Найбільшою фінансовою кризою після «Великої депресії» є криза 2008 року. Було спричинено Велику рецесію через крах житлової «бульбашки» в Сполучених штатах, це призвело до краху одного з найбільших інвестиційних банків світу – Lehman Brothers, ключові фінансові установи та бізнес опинилися на межі потенційного краху. Дана ситуація вимагала величезних розмірів допомоги з боку урядів. Знадобилося близько 10 років для відновлення економічної активності. Деякі країни навіть сьогодні відчувають наслідки кризи 2008 року.

Криза 2020-2021 рр. є досить специфічною, на відміну від останніх глобальних фінансових криз, які були спричинені економічними чинниками, дана була спровокована природним чинником таким як глобальна пандемія COVID-19. Через масовий «локдаун» багато підприємств, малого бізнесу та сфера послуг були змушені закриватися на карантин, скорочувати персонал, було скасовано масові заходи. Величезні фінансові ресурси спрямовувалися на боротьбу з пандемією та її наслідками. В сукупності ці фактори спричинили значну економічну стагнацію, зросла інфляція, скоротилося виробництво, знижувалися темпи росту ВВП.

Основними шляхами протидії кризі та її наслідкам стали впровадження віддаленої роботи, масові інвестиції в розвиток цифрових технологій у першу чергу надання послуг онлайн та інвестиції в медицину. Ситуація почала значною мірою вирівнюватися після початку масової вакцинації населення та природного спаду захворюваності. Не дивлячись на те, що карантинні обмеження частково або повністю були зняті в країнах світу, а ВООЗ у травні 2023 році повідомила, що коронавірусна хвороба вже не вважається глобальною надзвичайною ситуацією в області суспільного здоров'я, однак світова економіка ще не оговталася від її наслідків.

Аналізуючи економіку України з 1991 по 2024 рр., можна стверджувати, що економіка перебуває у стані постійної «турбулентності» через ряд факторів. Це як зовнішні чинники, такі як вплив глобальних фінансових криз, пандемія та збройна агресія РФ, так і внутрішні, а саме становлення держави та її інституцій,

внутрішньополітична нестабільність, зміна векторів розвитку країни. В наведеній Таблиці 1.4 описано фінансові кризи в Україні та фактори, що їх спричинили.

Таблиця 1.4

Опис впливу глобальних та внутрішніх фінансових криз на економіку країни,
причини та наслідки

Період	Назва	Причина / чинник	Наслідки
1991-1999 рр.	Депресія 90-х рр.	Становлення державності, відсутність досвіду побудови дієвих інституцій, перехід до ринкової економіки, неправильна політика приватизації, створення «олігархату», розірвання економічних (виробничих, торгівельних) зв'язків з центром та іншими союзними республіками, відсутність доступу до фінансових ринків.	Гіперінфляція, стрімке падіння виробництва через нерентабельність та відсутність конкурентоспроможності. Монетарна експансія, дефіцит бюджету, суттєве скорочення ВВП, масове безробіття, зростання рівня злочинності.
2008-2009 рр.	Глобальна фінансова криза 2007-2008 рр.	Іпотечна криза в США, монетарна бульбашка в Україні, слабке регулювання економіки, низька ефективність НБУ та суттєвий вплив на нього з боку влади.	Падіння ВВП на 15%, банкрутство банків та підприємств, відтік інвестицій, зниження експорту через зниження попиту та ціни на метали, що були основною експортною одиницею.
2014-2015 рр.	Криза 2014-2015 рр.	АТО (ООС), анексія Криму, відтік іноземних інвестицій, значне скорочення енергетичних та торгівельних зв'язків з росією	Девальвація гривні, її знецінення в 3,5 рази, Висока інфляція, скорочення виробництва, збільшення рівня безробіття, банкрутство банків та підприємств. Скорочення ВВП.
2020 р.	Глобальна фінансова криза 2020 р.	Пандемія COVID-19, «локдаун», закриття підприємств та бізнесу через карантинні обмеження.	Скорочення виробництва, Скорочення ВВП на 4%, Зростання інфляції.
2022-2024 рр.	Криза пов'язана з війною росії проти України	Повномасштабне вторгнення рф в Україну, окупація територій, відтік інвестицій і капіталу, еміграція населення, блокування портів, руйнування підприємств.	Падіння ВВП на 29%, зростання безробіття, девальвація курсу національної валюти, валютні обмеження запровадженні НБУ, скорочення виробництва. Стрімкий ріст інфляції до 25%.

Джерела: складено автором [1; 35; 48].

Після розпаду СРСР Україна зіштовхнулася з серйозними економічними проблемами. Весь період починаючи з 1991 по 2000 рік супроводжувалося падінням ВВП. Україну спіткала гіперінфляція, яка протрималася до 1996 року до запровадження Національним банком гривні та взявши на себе зобов'язання підтримувати її стійкість по відношенню до долара США.

Україна зіштовхнулася з різким скороченням виробництва, підприємства після 1991-року потрапили у володіння своїх директорів. У більшості випадків через розірвання економічних зв'язків з республіками включаючи колишній центр, виробництво стрімко скорочувалося. Через відсутність доступу до фінансових ринків, потребі в побудові діючих інституцій, постійні боротьбі політичних класів, хибній політиці приватизації, яку в народі прозвали «прихвати́зацією» державної власності молода країна поринула в депресію 1990-х років.

Складне економічне становище спостерігалось у всіх колишніх республіках, однак Україна одна з найбільш постраждалих країн. Гіперінфляція супроводжувала населення першу половину 90-х років. НБУ запровадило купоно-карбованець у 1992 році, що ускладнило і так не просту економічну ситуацію, проте деякі дослідники стверджують, що саме перехідна валюта взяла на себе основний економічний удар та підготувала ґрунт для запровадження Національним Банком постійної валюти гривні, однак, валюта лишалася нестабільною до кінця десятиліття, особливо під час російської фінансової кризи 1998 року.

Ситуація стабілізувалася у 2000-х роках, вісім років поспіль спостерігалось економічне зростання, зниження рівня безробіття, абсолютний показник бідності впав з 32% в 2001 році до 8% у 2005-м. Глобальна фінансова криза 2008 року мала негативні наслідки для України. Експорт України складався з продажу металів, хімічної продукції та в певній мірі зернових. Через зростання у першій половині 2000-х світових цін на дані номенклатури та наявності в Україні дешевих російських енергоносіїв економіка зростала. Ще однією рушійною силою економічного зростання стала монетизація, через відносно високі відсоткові ставки іноземні фінанси стрімко вливалися в економіку, стрімко зростало кредитування, активи держави нагадували «бульбашку».

В 2008 році Україна зазнала значних наслідків економічної кризи, попит на метали стрімко скорочувався, що болісно вдарило по експорту. Стрімко знизився потік капіталу до України, «Роздмухане» кредитування банками, неможливість виконувати свої зобов'язання та слабка політика НБУ призвели до масового банкрутства банків та підприємств, необхідно також враховувати той фактор, що значна кількість комерційних банків, фінансували підставні фірми своїх власників та пов'язаних осіб, по суті гроші вкладників виводилися з країни, а збанкрутілі банки не могли повернути гроші вкладникам, що посилювало тиск на економіку країни.

ВВП держави скоротилося у 2009 році на 15%, зросло безробіття, гривня девальвувала з 5 до 8 грн за 1 долар США. Українська економіка почала відновлюватися у 2010 році завдяки зростанню цін на метали, відновлення світової економіки і зміни економічного вектору, зосередившись на внутрішньому ринку. Зростала торговельна та енергетична залежність від РФ.

Після подій 2014 року: анексії Криму Росією та війни на сході, протягом року економіка скоротилася на 6,8 %. Так як Україна була залежною від дешевих енергоносіїв Росії та орієнтована на експорт металів, а основні виробничі потужності знаходилися на Донбасі, державу спіткала нова фінансова криза. У наступному 2015 році ВВП скоротилося на 10,4%, спостерігався відтік іноземних інвестицій через нестабільну політичну та економічну ситуацію.

НБУ був змушений провести серйозні реформи, курс гривні по відношенню до іноземних валют став плаваючим, виконуючи вимоги МВФ і спробувати забезпечити ціну валюти на ринку Forex стабільною. Гривня за 2 роки втратила 70% своєї вартості. Держава погодила з МВФ чотирирічну програму кредитування на 17.5 млрд доларів США в обмін на реформи, однак, через відсутність прогресу було надано лише 6,7 млрд. З впровадженням подальших реформ Національний Банк став більш самостійним, були здійснені перевірки комерційних банків з подальшим відкликанням ліцензії багатьох з них.

Економічне зростання було відновлено з 2016 року, коли Україна почала запроваджувати певні реформи, стрімко зростало сільське господарство, що певною

мірою замістило металургію, зростаючій ефективності у макроекономічному управлінні.

Нова економічна криза спіткала Україну у 2020 році з початком пандемії, обставини кризи як вже зазначалося раніше були досить специфічними, основний чинник кризи – природний. Основна причина скорочення економіки полягала в закритті підприємств, малого бізнесу та сфери послуг через «локдаун». Однак, економіка України виявилась більш стійкою ніж прогнозувалося, ВВП скоротилося на 4% порівняно з прогнозами МВФ у 8%. Частково це зумовлювалося високими цінами на зернові та рекордним врожаєм, що покрило частину падіння експортних потужностей як у 2020 так і у 2021 рр.

У 2022 році після початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну, ВВП України знизилося на 29 %, держава увійшла у нову економічну кризу спричиненою війною. НБУ було зафіксовано курс гривні по відношенню до іноземних валют, у липні 2022 курс було девальвовано на 25% для уникнення спекуляцій на валютному ринку та задля покращення міжнародної конкурентної спроможності бізнесу, запровадили ряд валютних обмежень з поступовим послабленням, у 2023 році восени курс гривні НБУ повернув до плаваючого відносно іноземних валют. Україна відстрочила виплати по зобов'язанням перед кредиторами [31].

Війна має сильний негативний вплив на всі галузі, від металургії та добувної промисловості, які майже зруйновані повністю активними бойовими діями та окупацією промислових районів до сільського господарства з окупацією Херсонщини та Запорізької області та блокування Чорноморських портів у 2022-2023 рр.

У 2023 році економічне зростання відновилося, відбулося це завдяки адаптації економіки та бізнесу до нових умов, розблокуванню портів, певних пільг держави по відношенню до бізнесу та великій макрофінансовій підтримці країн партнерів. ВВП у 2023 році зросло на 5,3%, у 2024 році прогнозується зростання на 3,5% (попередній прогноз 4,6%). Прогноз було змінено через знищення української енергетики. Також варто зазначити, що інфляція скоротилася до 5% у 2024 році порівняно з 2022, коли даний показник складав 25%. [30].

Прогнозувати економічний розвиток під час війни та говорити про вихід з кризи складно, так як війна має безліч факторів, які мають великий вплив та постійно змінюються, що потребує постійних перерахунків та уточнень. Війна росії проти України має істотний вплив на світову економіку до прикладу: ціни на енергоносії та зернові. З кожним роком протистояння багато країн світу можуть зіштовхнутися з негативними наслідками для своїх економік з подальшим входженням в нову глобальну фінансову кризу.

З аналізу найвідоміших глобальних фінансових криз та криз в Україні описаних вище можна сказати, що враховуючи деяку циклічність та схильність до повторювання [28], кожна подальша фінансова криза відмінна від попередньої та була спричинена іншими факторами та подіями. Спільною ознакою всіх фінансових криз є істотний вплив на макроекономічні показники, що являють собою певні попереджувальні сигнали та індикатори.

РОЗДІЛ 2

ОЦІНЮВАННЯ ВПЛИВУ ФІНАНСОВИХ КРИЗ НА ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНИ

2.1 Основні чинники впливу на розвиток фінансових криз

Розгортання фінансової кризи залежить від низки взаємопов'язаних внутрішніх та зовнішніх факторів, що впливають на економічні показники підприємства та економіку держави в цілому. Вони охоплюють політичні, економічні, соціальні та технологічні аспекти. Основні фактори впливу можна розділити на такі групи:

- Економічні фактори (інфляція, надмірне кредитування, дефіцит платіжного балансу).
- Геополітичні та соціальні фактори (політична нестабільність, війна та санкції).
- Зовнішні шоки (зміна цін на енергоносії, природні катастрофи, пандемії).

Одним із економічних індикаторів розгортання фінансової кризи в Україні та світі є інфляція. Інфляцією називають колективне підвищення пропозиції грошової одиниці, тобто гроші стрімко знецінюються, а ціни на товари та послуги зростають.

Розглянемо зміну індексу інфляції в Україні з 2017 по 2024 рр. З аналізу на рисунку 2.1 можемо стверджувати, що після кризи 2014-2015 рр. індекс інфляції почав знижуватися і досяг мінімального за період показника в 104,1 у 2019 році, це свідчило про вихід країни з кризи, активного розвитку економіки, збільшення частки експорту у свою чергу за рахунок агросектору.

У 2020 та 2021 році індекс почав стрімко підвищуватися, пов'язано це з кризою спричиненою пандемією COVID-19. Через закриття підприємств та сфери послуг пов'язаних з «локдауном» по всьому світу спостерігалось стрімке зростання інфляційних процесів. Через стрімкий розвиток процесу глобалізації зниження активності в економіці через карантинні обмеження в одній країні мали вплив на економіку інших з меншими обмеженнями. На експорт України з початком пандемії

вплинуло зниження світових цін на метали, однак зростання цін на зернові культури та рекордний врожай покращило очікувані прогнози.

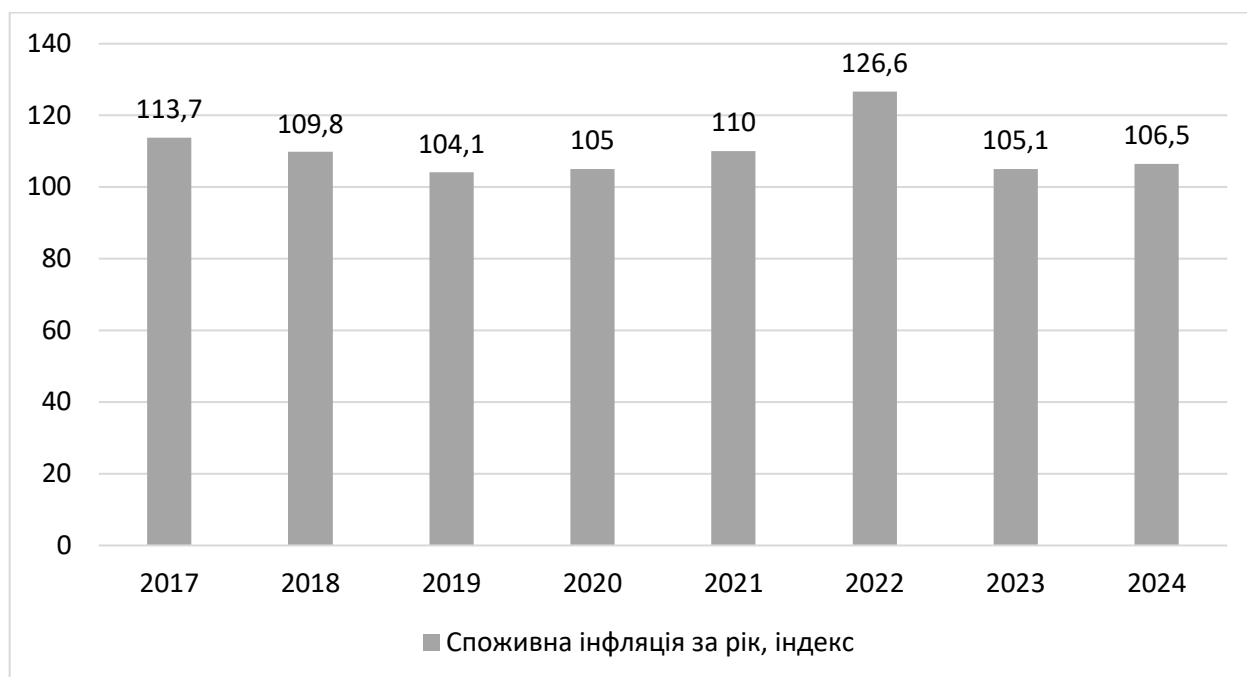

Рисунок 2.1. Індекс споживної інфляції в Україні 2017-2024 рр., %

Джерело складено автором за [30].

У 2022 році після початку повномасштабного вторгнення Росії в Україні спостерігається дуже значне збільшення індексу до 126,6 пунктів. Спричинено це активними бойовими діями, втратами частини територій, які у свою чергу були центром металургійної промисловості, втрачено південні регіони, що зумовило зменшення експорту зерна. Також блокування чорноморських портів унеможливило експортування товарів з країни. Не менш важливими чинниками, що вплинули на інфляцію стали: відтік іноземного капіталу, збільшенням цін на енергоносії у світі через Західні санкції проти Росії, щодо її агресивних дій та масовий витік населення країни через військові дії. У 2023 році ситуація стабілізувалися. Рівень світової інфляції впав до 5,7 %, нормалізувалися ціни на енергоресурси, Україна адаптувалася до нових умов, відновила експорт з портів, також великий вплив на покращення даного показника зумовила макроекономічна допомога країн партнерів.

На рисунку 2.2 продемонстровано зміну світового рівня інфляції з 2017 по 2023 рр. На зростання рівня інфляції у світі вплинула криза 2020 року, після кризове відновлення та, бойові дії в Україні. Через зростання цін на енергоносії як було зазначено раніше, введені санкції проти Росії та адаптацію економіки. Варто зазначити, що європейська та світова економіка почали відновлюватися, ціни на енергоносії знизилися, а макроекономічні показники у тому числі темпи інфляції покращуватися.

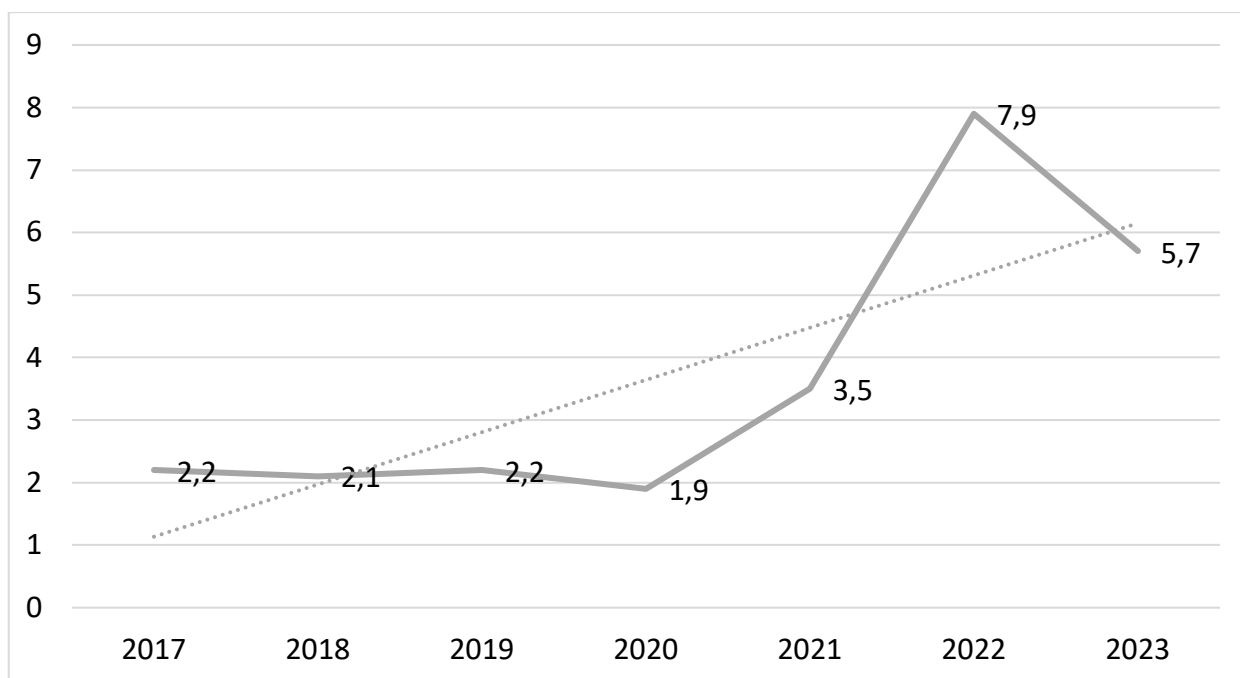

Рисунок 2.2. Рівень інфляції в світі у %

Джерело складено автором за [29].

Однак, аналізуючи показник рівня інфляції з рисунку 2.1 за 3 квартали 2024 року бачимо підвищення показника до 106,5 пунктів. У звіті НБУ це пояснюється підвищенням цін на деякі продовольчі товари через посуху 2024 року, підвищенням цін на комунальні послуги для бізнесу та населення. Через посилення обстрілів енергетичної інфраструктури та збільшенням споживання за рахунок автономної генерації призводить до підвищення цін на товари та послуги.

Надмірне кредитування — це ситуація, коли фінансові установи видають забагато кредитів, часто без належного аналізу платоспроможності позичальників. Це явище може бути дуже небезпечним, оскільки створює умови для фінансових криз.

Наведемо основні етапи пов'язані з надмірним кредитуванням, що призводять до виникнення фінансових криз:

- Зростання боргового навантаження, надмірне кредитування часто супроводжується тим, що люди та компанії позичають більше, ніж можуть собі дозволити повернути. Це призводить до зростання загальної заборгованості в економіці. Коли багато позичальників неспроможні обслуговувати свої кредити, починається ланцюгова реакція, що послаблює фінансову систему.
- Формування "бульбашок" на ринку активів, кредити часто використовуються для інвестування в ринки, такі як нерухомість або фондовий ринок. Якщо кредити видаються надмірно і попит штучно зростає, це призводить до "бульбашок", коли ціни активів значно перевищують їх реальну вартість. Прикладом може бути іпотечна криза у США 2008 року, коли надмірне кредитування створило нерухомість "бульбашку".
- Зниження якості кредитного портфеля, при надмірному кредитуванні банки часто не приділяють належної уваги перевірці позичальників, що призводить до зростання кількості "поганих" кредитів. Це знижує загальну якість кредитного портфеля банків і збільшує ризик дефолтів.
- Падіння ліквідності банківської системи, ситуація коли боржники не можуть повернути кредити, банки починають стикатися з проблемами ліквідності. У випадку системного надмірного кредитування кілька банків можуть опинитися в кризі одночасно, що створює ризик каскадного банкрутства.
- Втрата довіри інвесторів і вкладників, інвестори та вкладники можуть почати втрачати довіру до банківської системи, якщо бачать велику кількість неповернених кредитів та падіння активів. Це може спричинити масовий відтік капіталу та банкрутство фінансових установ, що ще більше погіршує кризу.
- Ефект доміно в економіці, внаслідок фінансової кризи знижується купівельна спроможність споживачів і можливості підприємств інвестувати, що призводить до економічного спаду. Цей ефект охоплює все більше секторів економіки, оскільки різке падіння попиту та масові скорочення позбавляють робочих місць і дестабілізують економіку в цілому.

Таким чином, надмірне кредитування не лише підвищує боргове навантаження на позичальників і банківську систему, але й створює умови для фінансової дестабілізації та глибоких економічних спадів, які можуть тривати роками [23].

Політична та соціальна нестабільність і війни відносяться до геополітичних чинників виникнення фінансових криз. Основним прикладом назвемо активні військові дії в Україні 2014-2015 рр., та повномасштабне вторгнення Росії в Україну у 2022 році. Дані чинники спричиняють фінансові кризи шляхом руйнувань інфраструктури та виробництва, що безпосередньо впливає на економічну діяльність. Виробничий ланцюг руйнується, що призводить до скорочення або повного припинення виробництва, як наслідок це знижує ВВП та створює дефіцит товарів, підвищує ризик виникнення інфляції та ослаблює національну валюту.

Війна та нестабільність спричиняють відтік капіталу та зменшують кількість інвестицій, так як держава нездатна гарантувати інвесторам безпеку їх капіталу. Відсутність інвестицій знижує економічний розвиток. Відтік капіталу також послаблює національну валюту, що може призвести до валютної кризи.

Відбувається суттєве зростання витрат на оборону. Відбувається перерозподіл коштів між секторами економіки, ключові галузі не отримують належне фінансування. Надмірне фінансування військових потреб часто призводить до збільшення державного боргу і бюджетного дефіциту. Якщо боргове навантаження стає надмірним, це може підірвати довіру до фінансової системи і спровокувати кризу.

Війна та політична нестабільність спричиняє послаблення довіри до національної валюти, населення масово знімає кошти з рахунків для убезпечення їх від потенційних ризиків втрат. Через знецінення валюти імпорт стає дорожчим, купівельна спроможність громадян падає. Військові конфлікти часто викликають інфляцію через руйнування інфраструктури, що скорочує пропозицію товарів, а також через девальвацію валюти. Висока інфляція і дефіцит товарів можуть призвести до зuboжіння населення та збільшення бідності, що знижує купівельну спроможність і зменшує споживання, посилюючи економічний спад.

Варто зазначити, що політична нестабільність та війни провокують нестабільність у фінансовій системі шляхом породження невизначеності, що є дестабілізуючим фактором. Банки стають менш схильними до видачі кредитів, а вкладники можуть почати масово виводити кошти з банків. Це призводить до проблем з ліквідністю в банківському секторі, що може викликати кризу. Також в умовах нестабільності пов'язаної з військовими діями або політичними потрясіннями інвестори та населення можуть втратити довіру до уряду в його здатності забезпечувати економічну стабільність. Це провокує зниження економічної активності, населення та бізнес скорочують витрати та більше заощаджує кошти, що загострює рецесію та провокує недовіру до фінансової системи [37, с. 93].

Різка зміна цін на енергоносії відноситься до зовнішніх шоків. Розглянемо динаміку зміни цін на нафту марки Brent з 2014 по 2024 рік відображено на рис. 2.3.

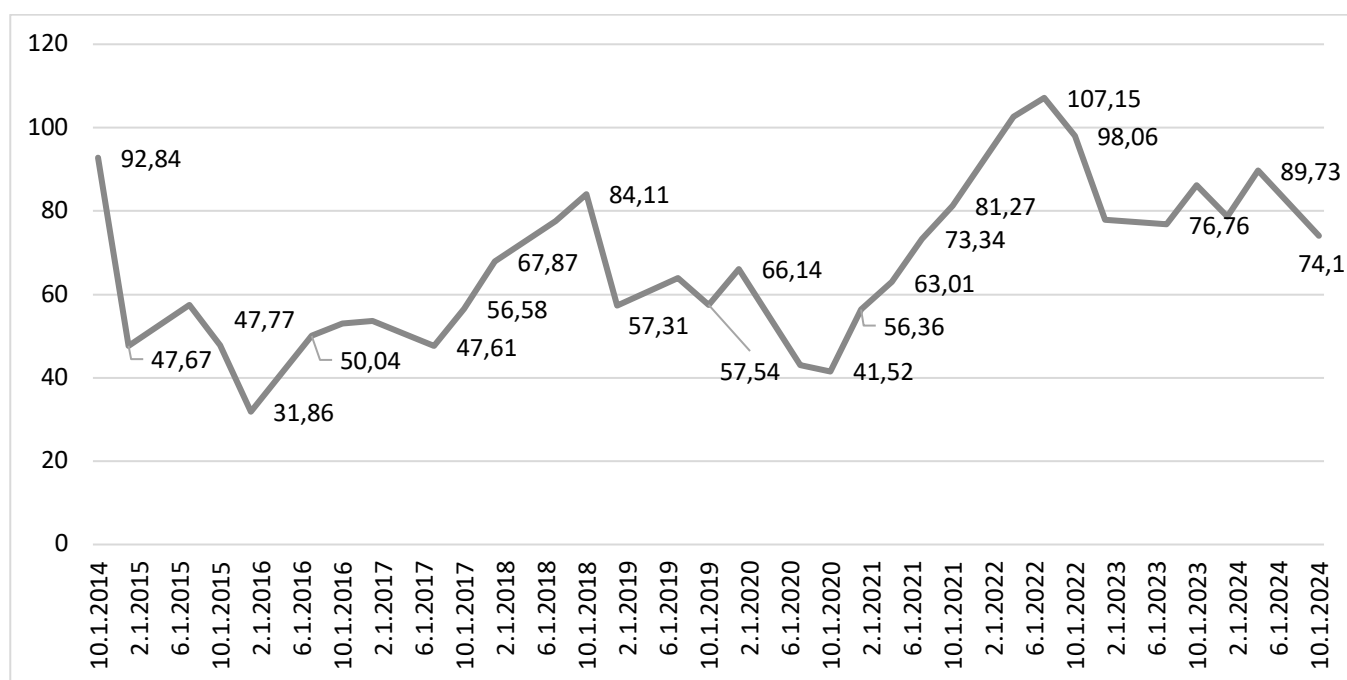

Рисунок 2.3 Динаміка зміни цін на нафту марки Brent 2014-2024 рр., дол. США

Джерело складено автором за [30].

З аналізу динаміки на рисунку 2.3 можемо спостерігати, що ціни на нафту стрімко коливаються за вказаний період. Наприклад під час пандемії 2020 року і масової ізоляції, падіння економічної активності та сукупного попиту нафта

прискорила своє падіння з 2019 року та досягла свого мінімуму за 5 років у вартості 41,52 доларів США, також вартість значно зменшилися через відмову Росії зменшувати видобуток, Саудівська Аравія в знак протесту обвалила ціну.

Суттєве збільшення ціни та досягнення піку вартості за барель у липні 2022 року, що становило 107.15 доларів США за барель, дана ситуація виникла через післяковідне відновлення та зростання попиту, а також через повномасштабне військове вторгнення Росії в Україну, як наслідок введені рядом країн санкцій по відношенню до Росії на використання та купівлю енергоносіїв, спричинило тимчасовий дефіцит палива на ринку та зростання його вартості, ціна вирівнялася після спричиненого шоку, шляхом збільшення видобутку рядом країн, та впровадженням обмежень на закупівельну ціну на нафту з Росії.

До зовнішніх шоків можемо віднести пандемію спричинену вірусом COVID-19 у 2020 році. Економічна криза 2020-2021 рр. була спричинена природним чинником, а саме вірусом, що є досить нетиповим порівняно з чинниками останніх глобальних криз. Для зупинки розповсюдження захворювання країни були змушені впроваджувати карантинні обмеження, підприємства закривалися, сфера послуг значно обмежувала діяльність. Країни витрачали велику суму коштів на боротьбу з пандемією, в сукупності вказані фактори та впроваджені заходи зумовлювали спад економічної активності, як наслідок світова економіка увійшла в стан глобальної кризи [48].

Отже, наведенні вище чинники виникнення фінансових криз такі як: інфляція, надмірне кредитування, зовнішні шоки, пандемії, війна і політична нестабільність через комплексний вплив на економічні, фінансові і соціальні аспекти, стають вагомими чинниками виникнення фінансових криз, а також часто ускладнюють вихід з них, затягуючи період економічної нестабільності та погіршуючи перспективи відновлення економіки.

2.2 Аналіз основних показників економічного розвитку України

ВВП є основним макроекономічним показником країни, це кінцева вартість товарів та послуг, що були вироблені у межах держави за певний період. Економісти та статисти використовують три способи для обчислення внутрішнього валового продукту, обчислювальні результати мають показувати однакову кількість вироблених товарів та наданих послуг:

1. Витрати – цінності всього, що було куплене в державі разом з чистим експортом даної держави до інших.
2. Дохід – включає доходи всіх фізичних осіб та підприємств держави (внутрішні доходи країни).
3. Виробництво – ринкова цінність всіх товарів та послуг, які виробляється в певній державі.

Фізичним або реальним ВВП називають показник, що характеризує загальний обсяг виробленої у державі товарів та наданих послуг за вказаний період, як правило один рік у постійних цінах не враховуючи показник інфляції. Реальний ВВП дозволяє максимально точно вирахувати економічний розвиток певної країни, його зростання або падіння, без врахування змін у цінах. Розраховується як співвідношення номінального ВВП до дефлятора ВВП помножене на 100. На рисунку 2.4 зображена динаміка зміни фізичного ВВП в Україні з 2015 по 2023 рік

Рисунок 2.4. Динаміка зміни фізичного ВВП в Україні у %

Джерело складено автором за [30].

Після стрімкого падіння ВВП у 2022 році на 29,8 % у 2023 звітному році спостерігається зростання на 5,3%, однак не дивлячись на зростання це все ще майже на $\frac{1}{4}$ менше ніж в 2021 році. Спадання ВВП спостерігалось ще у 1 кварталі 2023 року, однак решту періоду відчутно зростало. Зростання відбувалося на основі невисокої бази порівняння, у 2022 припинилося економічне відновлення. У 2024 році темп зростання ВВП сповільнився, очікується зростання на рівні 3% згідно прогнозу МВФ.

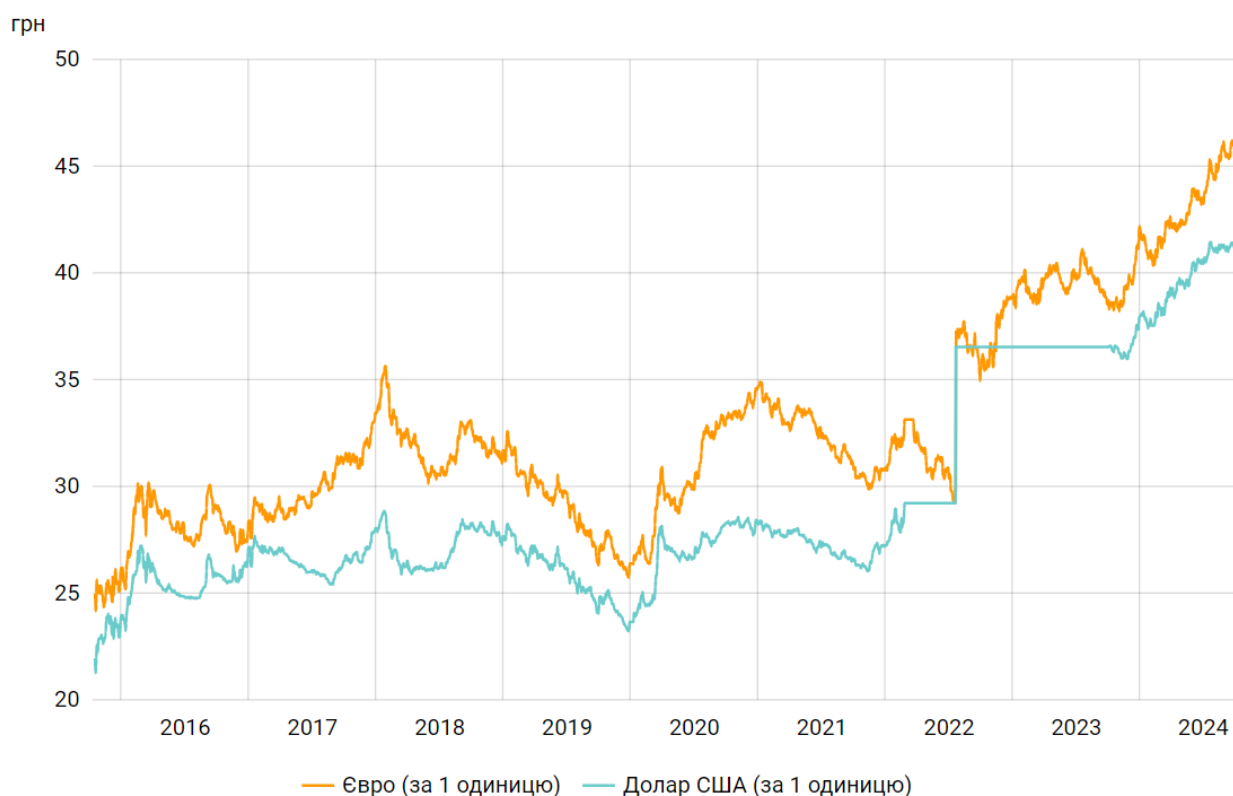

Рисунок 2.5. Динаміка зміни курсу гривні до іноземних валют, Євро, долар США, 2015-2024 рр.

Джерело складено автором за [31].

У 2023 році Україна мала зафіксований курс гривні по відношенню до долара США на рівні 36,6 грн за 1 одиницю, готівковий курс був значно вищим на рівні 39-40 грн. У бюджеті було закладено середньорічний курс гривні до долара США на рівні 42,2 грн, однак неурядові експерти надавали прогноз щодо середньорічного курсу на рівні 37,9 грн за долар.

Наприкінці 2023 року НБУ ввів режим керованої гнучкості та повернув плаваючий курс гривні щодо іноземних валют, завдяки значним валютним

інтервенціям гривня зміцнилася, одна наприкінці звітнього року курс почав зростати, але був нижче прогнозованого. Вже у 2024 році ми спостерігали суттєве збільшення курсу гривні щодо Долара США та Євро, на жовтень 2024 року вартість одного долара США складає 41,2 грн, одного Євро 45,7 грн

У 2023 звітньому році Україна отримувала іноземну макроекономічну допомогу для покриття дефіциту бюджету. У 2022 році держава отримала 31,1 млрд доларів, у 2023 ця сума значно зросла до 42,5 млрд. доларів США, 63% усіх надходжень Україні надано на основі кредитів на пільгових умовах, решта гранти. Потреби додаткового фінансування державного бюджету у 2023 році становили 60 млрд доларів з них 12 на погашення наявних боргів. Іноземна допомога покрила 70% потреб, решту було покрито за рахунок випуску ОВДП, держава значно збільшила їх випуск, особливо військових облігацій.

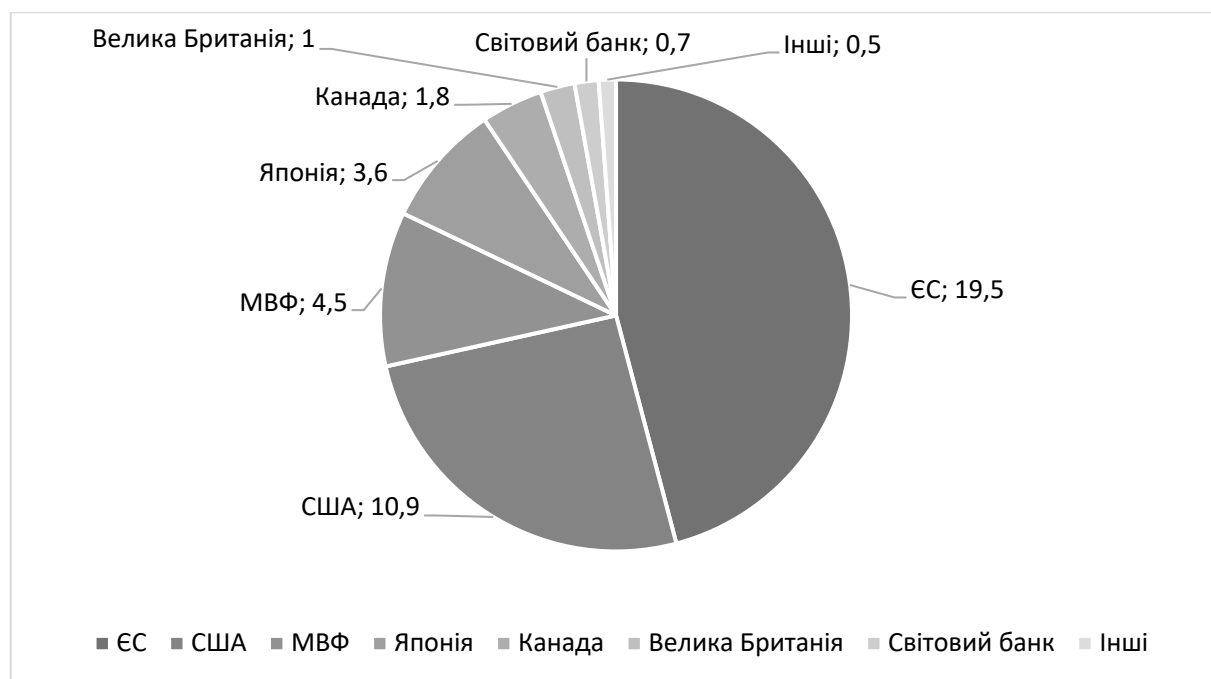

Рисунок 2.6. Розподіл міжнародної фінансової допомоги між партнерами у млрд. доларів США у 2023 році

Джерело складено автором за [30].

У таблиці 2.6 показано кількість отриманої допомоги від різних країн та організацій у млрд доларів США. Найбільше фінансування отримано від ЄС та США, відповідно 19,5 та 10,9 млрд доларів США.

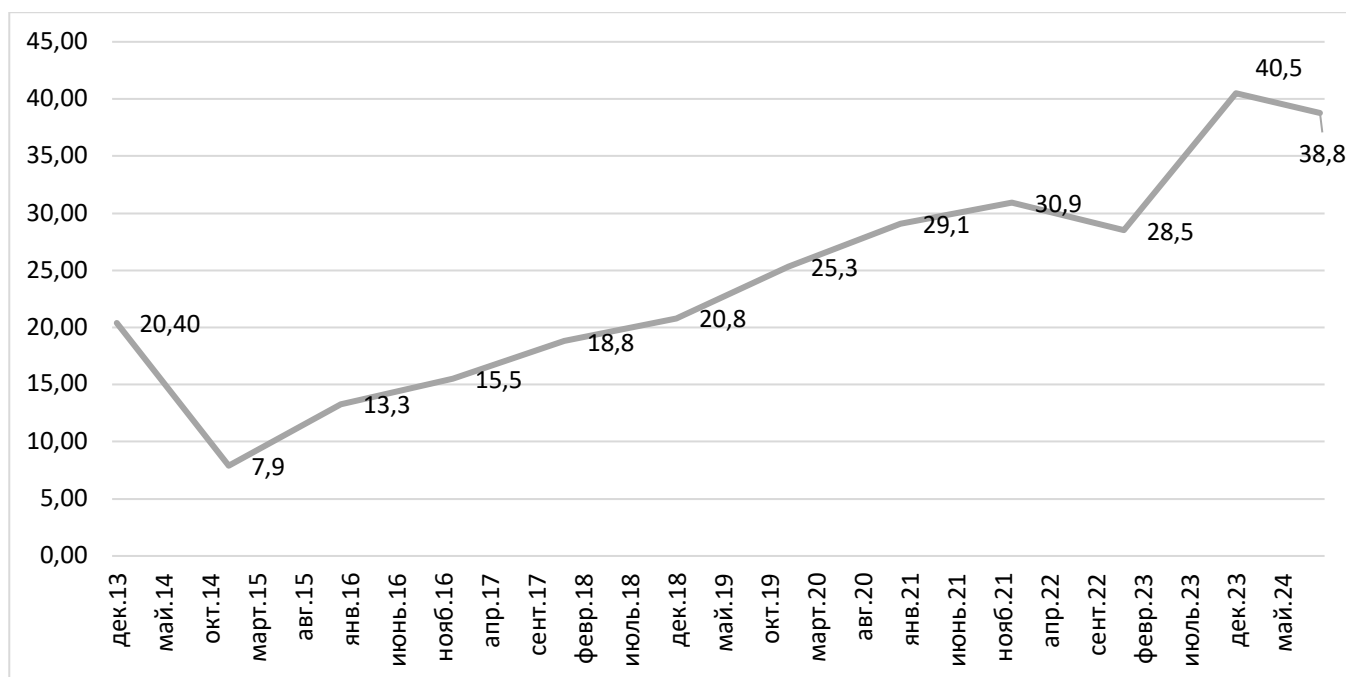

Рисунок 2.7. Динаміка зміни золотовалютних резервів України, млрд доларів США
12.2013-09.2024

Джерело складено автором за [31].

З рисунку 2.7 бачимо, що суттєво у 2023 році зросли золотовалютні резерви за рахунок міжнародної фінансової допомоги. На кінець звітнього року сума резервів становила 40,5 млрд. доларів США, це рекордна сума за всі роки, перевищення останнього максимуму у 2011 році. Така сума резервів виникла завдяки макрофінансовій допомозі, необхідність у створенні подушки безпеки. Однак, станом на кінець вересня 2024 року резерви дещо знизилися і становлять 38,8 млрд. доларів США, пов'язано це зі стабілізаційними операціями НБУ щодо стійкості національної валюти.

Через військові дії, суттєве скорочення економіки та великі витрати на фінансування потреб армії, Україні не вистачає власних надходжень. З рисунку 2.8 бачимо динаміку збільшення різниці між надходженнями та видатками державного бюджету. Наприкінці 2024 року спостерігається дефіцит бюджету у розмірі 41 млрд. доларів США. Уряд станом на початок 4-го кварталу 2024 року очікую на допомогу у фінансуванні від партнерів та приймає заходи щодо підвищення податків для

населення та бізнесу, що за попередніми підрахунками має покрити частину дефіциту.

Рисунок 2.8. Надходження та видатки державного бюджету України 2021-2023 рр. в млрд. грн.

Джерело складено автором за [30].

У 2023 році було залучено 566 млрд. грн через ОВДП, це вдвічі більше порівняно з 2022 роком. Спостерігається скорочення фіскального розриву, у 2022 звітному році держава витратила на погашення попередньо випущених ОВДП на 133 млрд. грн більше порівняно з тим, що вдалося залучити. У звітному 2023 році вдалося рефінансувати заборгованість та залучити 196 млрд. грн. Однак, ситуація залишається складною, різниця залишається негативною між надходженням від випуску нових ОВДП за рік та видатками на обслуговування боргу за облігаціями з видатками бюджету.

У 2022 році спостерігалось суттєве скорочення попиту на кредитування та банківські послуги та переоцінкою своїх активів через бойові дії та втрату відділень на окупованих територіях, однак тенденція змінилася у 2023 році та спостерігаються позитивні зрушення у 2024 році завдяки успішній монетарній політиці, а саме

високим ставкам на депозитні сертифікати. Для фінансування державних оборонних видатків було підвищення податків для банків у розмірі 50% від прибутку.

Значно у за 2022-2023 рр. скоротився експорт товарів порівняно з довоєнним 2021 роком. У звітному 2023 році (Рисунок 2.9) Україна експортувала товарів на 36 млрд. доларів США, імпортувала на 63,5 млрд. доларів США. У 2023 році експорт склав 44 млрд, у 2021 – 68 млрд. доларів. Тенденція до падіння експорту пов'язана з тим, що Україна експортує аграрну продукцію та чорні метали, а через проблеми з логістикою та втратою територій на якій знаходилися основні виробничі потужності призвело до значного зменшення експорту. Також на експортні можливості держави по впливало блокування польськими та угорськими активістами кордону з Україною.

Варто зазначити, що не дивлячись на проблеми з логістикою, спостерігається збільшення кількості аграрної продукції через нарощування виробництва та хороший врожай у 2023 році. У 2024 році значно покращилися показники експорту, за 9 місяців року Україна експортувала товарів, аграрної продукції та металів на 36 % більше ніж за аналогічний період 2023 року, пов'язано це з відновленням частково доступу до портів, та розвитку виробничих потужностей в умовах військового стану.

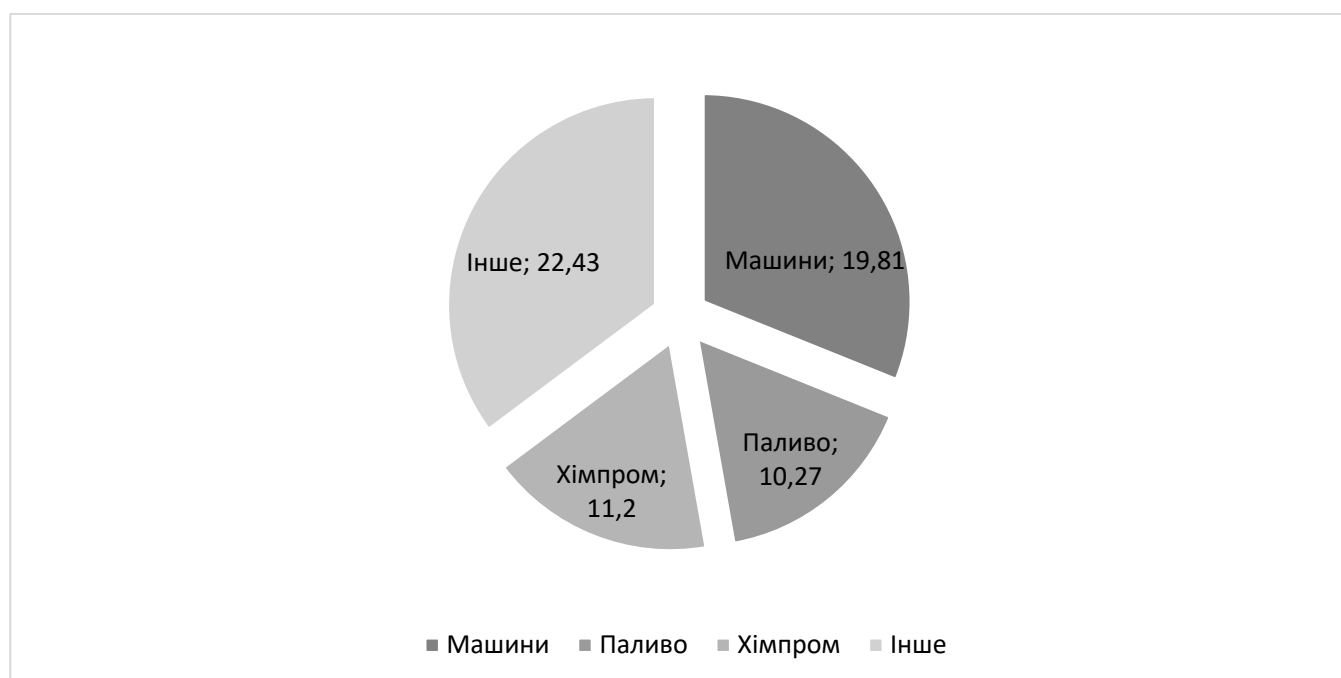

Рисунок 2.10. Структура імпорту України у 2023 році у млрд. доларів США

Джерело складено автором за [27].

Рисунок 2.11. Структура експорту України у 2023 році у млрд. доларів США
Джерело складено автором за [27].

Рисунок 2.12. Динаміка зміни рівня безробіття в Україні 2021-2024 рр.
Джерело складено автором за [32].

Державна служба статистики не публікувала показники безробіття в Україні з початком дії військового стану, однак Info Sapiens провели власні дослідження та

підрахували даний показник. Як видно з рисунку 2.12 з лютого 2022 року стрімко зросло безробіття до 29,9 %, пов'язано це з шоком початку військових дій, руйнуваннями та закриттям підприємств підприємства, масовими скороченнями працівників.

Ситуація стабілізувалася у другій половині 2022 року і до 2024 збігається позитивна динаміка зниження рівня безробіття. Однак, показник ще не наздогнав довоєнний. Також спостерігається проблема з дефіцитом кадрів на більшість посад, опитування серед роботодавців показали, що через впроваджену мобілізації попит на багатьох спеціалістів зростає, а претендентів на вакансії меншає. Багато чоловіків мобілізовано та беруть участь у військових діях, це стосується і деяких жінок, декілька мільйонів працездатного населення перебуває за кордоном частина чоловічого населення переховуються через страх бути призваними до війська.

З попереднього аналізу економічних показників за 2023 звітний рік, можемо стверджувати, що українська економіка перебуває у скрутному становищі, не дивлячись на поступове економічне відновлення. Пов'язано це, у першу чергу, з бойовими діями та видатками на оборону, руйнуваннями, відсутністю залучених інвестицій. Однак, економічної катастрофи не спостерігається через помірковану та цілком доцільно проведену політику уряду щодо збереження економічної стабільності. Вагомий внесок у збереження життєздатності української економіки роблять партнери України [15], надаючи фінансову підтримку для фінансування бюджету, допомогою озброєнням у захисті та стимулюють український експорт спрощуючи умови для торгівлі.

2.3 Оцінка впливу наслідків фінансових криз на економіку України

Розглянемо наслідки для економіки України останніх фінансових криз спричинених відмінними чинниками. Оцінимо наслідки спричинені «Іпотечною» кризою у США 2008 року, кризу в Україні 2014-2015 рр. спричиненою політичною нестабільністю, анексією Криму Росією та військовими діями на Донбасі, кризу 2020

року спричинену пандемією та 2022-го року повномасштабним військовим вторгненням Росії в Україну.

Вплив кризи 2008 року на економіку України зумовлюється дестабілізацією процесів в економіці та значним збільшенням збитковості суб'єктів господарювання в Україні. Основний удар криза 2008 року нанесла на фінансову, грошово-кредитну та соціальну сфери. Значне фінансове погіршення відчули як підприємства / організацію, так і матеріальне погіршення відчули пересічні громадяни. Газовий конфлікт між Україною та РФ у 2008-2009 році значною мірою вплинув на антикризове регулювання економіки держави. Заходи, що були запроваджені Урядом на Верховною радою були недостатніми та не досить ефективними.

Світова фінансова криза 2008 року наклалась на загострення політичної кризи, було виявлено неієднотність діючої на той час влади та неспроможність ефективно реагувати на нові виклики. В умовах політичної кризи влада не зуміла повномасштабно реалізувати необхідні методи та заходи для боротьби, більшість прийнятих програм антикризової політики лишилися лише намірами, реалізація їх мала відбутися через прийняття Верховною Радою відповідних нормативних актів, а ухвалені урядом заходи антикризового регулювання потребували суттєвого фінансування державним бюджетом. У той момент економіка України була неготовою до швидкого реагування, держава відчувала наслідки кризи досить довго, а економіка відновлювалася водночас зі світовою.

Основними наслідками світової фінансової кризи 2008-2009 рр. для України були:

- стрімке та суттєве зниження темпів розвитку ринку фінансових послуг в Україні;
- значне падіння рівня ВВП;
- зменшення рівня сукупного попиту громадян через негативні очікування;
- зменшення ділової активності населення;
- зниження обсягу виробництва підприємств та організацій, що залежні від кредитного фінансування;

В. Дубровський у своїх дослідженнях зазначив, що економічна модель в Україні, що була орієнтована на експорт вичерпала себе. Економіка держави, як зазначає вчений, у той час не могла триматися на металургійній галузі, а мала бути різновекторною та охоплювати більше галузей [3, с. 217].

Наслідками кризи 2014-2015 рр. спричиненої втратою одного з найбільших торгових партнерів РФ, анексії Росією Криму та військовими діями на Донбасі, як наслідок економіка держави скоротилася у 2014 році майже на 7%, у 2015 було скорочення ВВП на 10,4%, хоча НБУ очікував скорочення на 11,6%, а Світовий банк – 12%. Реальний ВВП скоротився у всіх секторах економіки, виключенням стали аграрний сектор та неринкові послуги. Внутрішній попит впав на 11% через високий фіскальний тиск, фінансові обмеження та стрімку інфляцію. Через хороші показники врожайності сільськогосподарське виробництво збільшилося на 3 %, однак експорт готової продукції впав на 12% через припинення експорту до Росії.

НБУ на початку 2014 року змінив курс гривні по відношенню до іноземних валют з фіксованого на той, що коливається та залежить від попиту та пропозиції. За 2 роки гривня по відношенню до долара США знецінилась у 3 рази. Через велику політичну та економічну невизначеність значно зріс попит на іноземну валюту. Спостерігалось стрімке падіння експорту, основною причиною стали бойові дії на Сході країни, закриття великих підприємств та окупація територій.

Через втрату територій Україна почала закуповувати значну частку вугілля за кордоном за ринковими цінами для забезпечення внутрішніх потреб, а через припинення експорту природного газу з РФ почала закуповувати газ у інших країн, що призвело до здороження виробництва продукції підприємствами. Також збільшилась ціна генерації електроенергії через здороження енергоносіїв, що з рядом інших факторів призвело до підняття тарифів на комунальні послуги для бізнесу та населення.

Зріс дефіцит платіжного балансу до 10% від загального ВВП, в результаті міжнародні резерви впали до 7,5 млрд. доларів США в 2014 році порівняно з 20 млрд. доларів у 2013 році. Однак, значне знецінення гривні скоротило дефіцит до 5,5 млрд. доларів, що складо вже 4% від ВВП. Спостерігалось скорочення реального наявного

доходу домогосподарств на 8,5% через стрімкий ріст інфляції, ускладненням фінансового становища підприємств та заморожених соціальних стандартів.

Україна посилила співпрацю з МВФ для стабілізації ситуації в економіці. Ключовим елементом співпраці стала бюджетна політика, уряд ухвалив рішення про збільшення податків та намагався скоротити витрати через урізані доходи спричинені економічною рецесією. Державний борг зріс до 71% від ВВП через великий бюджетний дефіцит, рекапіталізацію державних банків та Нафтогазу, та суттєву девальвацію національної валюти.

Велика кількість компаній покинуло ринок, однак фінансовий ринок продовжував функціонувати. Спостерігалось обмеження ролі монетарної політики через проблеми міжбанківського ринку кредитування пов'язані з падінням банківського сектору, значні квазі-фіскальні операції з ОВДП та обмеження на рефінансування банків окрім кредитів для стабілізації діяльності банку [42].

У 2020 році Україна світ зіштовхнувся з кризою, що була спричинена пандемією COVID-19. Українська економіка виявилася міцнішою ніж прогнозувалося. ВВП в державі скоротився на 4%, при цьому МФВ прогнозував падіння на 8,2%, у порівнянні з кризами 2008 та 2014-2015 рр., коли ВВП скоротився на 14,9%, 6,3% та 9,4% відповідно. Однак, криза мала для економіки України значні економічні наслідки у середньо- та довгостроковій перспективі.

Під час кризи 2020 року було перервано економічне відновлення, що відбувалося з 2016 по 2019 рр. Усі галузі економіки за виключенням промислової показували зростання, ВВП у 2019 році зріс на 3,2%. У 2020 році промислове виробництво впало на 4,45%, добувна промисловість показала падіння на 3,1%, переробна - 5,9%. Рівень безробіття досяг позначки майже в 10%, порівняно з 8,2% у 2019. Експорт товарів і послуг скоротився майже на 8%, а імпорт на 13%. У 2021 році економіка почала відновлюватися, ВВП зріс на 3,2 %, пов'язано це з послабленнями обмежень та адаптацією до нових умов.

Суворий «локдаун» мав найбільший негативний вплив на економічні показники у 2020 році. Він передбачав зупинку підприємств, за виключенням критичних, що

забезпечували життєдіяльність громадян. Суттєві витрати поніс бізнес через карантинні обмеження, що значно послабило економічне зростання у подальшому.

У своїх звітах НБУ зазначав, що громадяни почали знімати кошти з рахунків у банках з початку карантину, але даний процес був короткотривалим і не набув значних масштабів. Банківська система зазнала впливу фінансової кризи, однак завдяки антикризовому управлінню попередніх років на реформах НБУ вдалося уникнути суттєвих негативних наслідків.

Великі фінансові витрати держава витратила на боротьбу з пандемією. За даними рахункової палати за 2020 рік держава витратила 105,1 млрд. грн на боротьбу з COVID-19. 92 млрд. грн з цієї суми було виділено з державного бюджету, 10 млрд. грн з місцевих, ще майже 3 млрд. грн з інших джерел фінансування. Також було створено спеціальний «Фонд боротьби з гострою респіраторною хворобою COVID-19, спричиненою коронавірусом SARS-CoV-2, та її наслідками». З даного фонду 97% коштів було розподілено, а 85% використано, загальна сума фонду склала 80,91 млрд. грн. Особливу увагу слід приділити дискусіям громадськості щодо доцільності використання коштів даного фонду.

Окрім економічних втрат Україна та світ зіштовхнулися з проблемою дистанційного навчання. Проблема полягала в складності переходу шкіл та закладів вищої освіти в такий режим роботи через відсутність в достатній кількості обладнання та програмного забезпечення, що також зумовило нові економічні витрати на запровадження даної системи. Також дискусійним залишається питання якості освіти отриманої в такий спосіб. Однак, слід зазначити, що криза пандемія дала суттєвий поштовх до розвитку цифрових та кібер-технологій, поштовх до перегляду взаємозв'язку між структурами влади, необхідності в швидкому та ефективному акумулюванню коштів та впровадженні антикризових заходів.

Криза 2020 року спричинена коронавірусною інфекцією продемонструвала, що держави, що мають слабку економіку з потребами в проведенні реформ не може повною мірою акумулювати потрібну кількість ресурсів для боротьби з кризою та стимулювати економічну активність, також такого види криза вимагає перегляду ефективності діючої економічної системи [48].

Зі значними економічними наслідками зіштовхнулася Україна у 2022 році пов'язаними з кризою, що виникла у результаті повномасштабної військової агресії Росії проти України. Одними з основних наслідків є значне падіння ВВП; зростання безробіття; підвищення рівня інфляції та дефіциту бюджету.

Негативними наслідками, що вплинули на економічну активність економіки стали зруйнована інфраструктура, порушення процесів виробництва та логістики. Однак, галузь оборонної промисловості отримала значний поштовх для розвитку через потребу в обороні через військову агресію РФ. Більшість економістів зазначає, що післявоєнне відновлення може стати новим значним поштовхом для економічного зростання, однак, все буде залежати від тривалості військової кампанії.

Через військові дії ВВП України скоротився майже на 30%, хоча за попередніми оцінками Світового банку скорочення мало досягти відмітку у 35%. Зруйнована інфраструктура, а саме дороги, мости, підприємства та житлова забудова значно зменшила економічну активність в державі. Блокування портів призвело та зниження попиту на ринку знизило значною мірою експортні можливості України, держава була змушена шукати альтернативні логістичні маршрути для експорту, що значно затримувало та зробило дорожчими процеси торгівлі.

Уряд значно збільшив витрати на безпеку та оборону з впровадженням воєнного стану, однак, через спад економічної активності суттєво знизилися надходження до бюджету. У 2022 році дефіцит бюджету складав 20%, для покриття потреб державі довелося запозичати кошти у партнерів та всередині держави за рахунок випуску ОВДП, що у свою чергу призвело до суттєвого збільшення як внутрішнього так і зовнішнього державного боргу. На рисунку 2.13 можемо спостерігати динаміку збільшення показників співвідношення зовнішнього державного боргу до ВВП та внутрішнього відповідно. Можемо зазначити, що даний показник суттєво та стрімко збільшився у період з 2022 по 2023 рік.

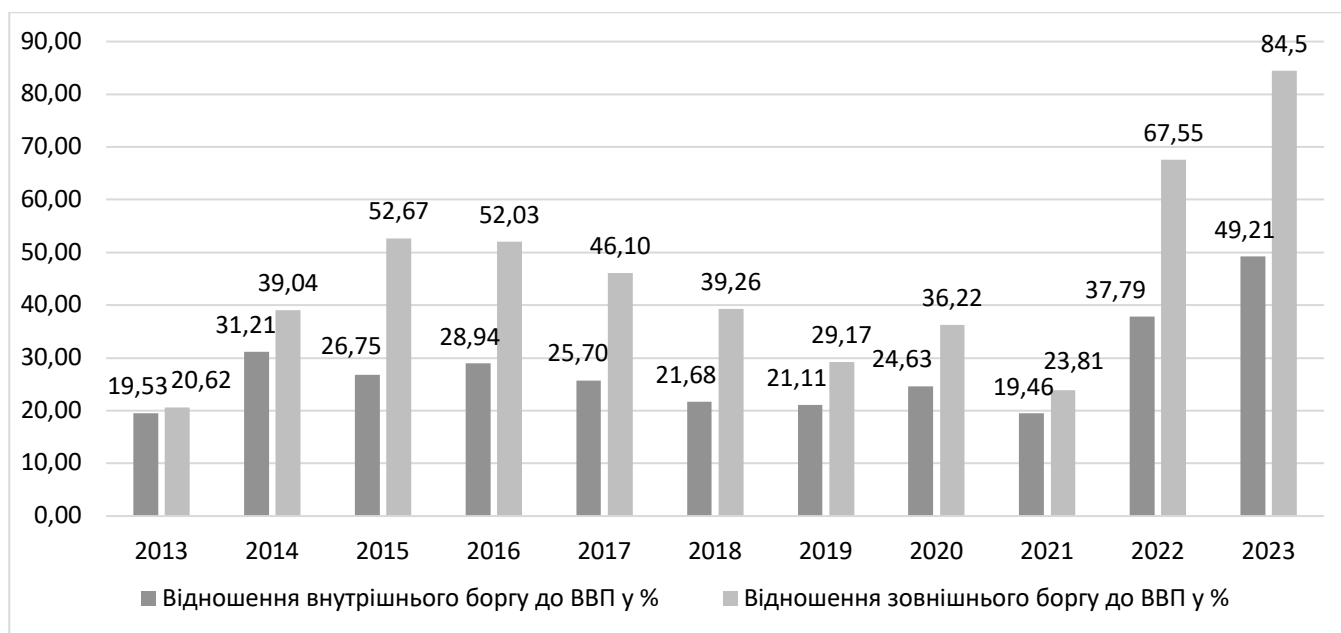

Рис. 2.13. Динаміка боргових індикаторів України, відношення державного боргу до ВВП 2013-2023 рр. у %

Джерело складено автором за [30].

Ще одним з наслідків кризи є зростання цін на товари та послуги, а через порушення логістики спричинило дефіцит окремих одиниць, особливо відчутним був дефіцит палива у перші дні після військового вторгнення, а заміщення палива з інших країн та здороження енергоносіїв у зв'язку із санкціями проти Росії призвело до суттєвого їх зростання. Через значний шок спричинений військовими діями відбулося зростання попиту на товари першої необхідності, а в умовах невизначеності стало наслідком зростання цін. НБУ у своєму звіті за 2022 рік зазначив, що інфляція в Україні сягнула 26,6%. Зростання цін спричинило негативний вплив на купівельну спроможність громадян, а бізнесу стає дорожче виробляти продукцію. Постійні обстріли енергетичної інфраструктури, що призводить до дефіцити електроенергії та стабілізаційних відключень спричиняють ріст цін на неї, а робота від альтернативних джерел під час відсутності електроенергії до зростання цін на товари та послуги.

Проблема з безпекою в країні значною мірою призвело до відтоку інвестиції. Збільшилися ризики для інвесторів, через що частка залучення іноземного капіталу значно зменшилася. У період шоку деякі компанії з іноземним капіталом згортали свою діяльність в Україні, а деякі призупиняли інвестування та розвиток філій.

Ситуація певною мірою покращилася у 2023 році, коли оборона українських міст значно посилилася, однак значних потоків іноземних інвестицій слід очікувати не раніше закінчення військових дій та отримання Україною гарантій безпеки. Державна служба статистики у 2022 році зазначила, що обсяг прямих іноземних інвестицій в державу знизився на 30% порівняно з 2021 звітним роком. Зменшення інвестицій зумовить зниження темпів модернізації виробничих процесів та створення нових робочих місць для громадян.

Під час кризи 2022 року в Україні закрилася велика кількість підприємств через що було скорочено та звільнено значну частку працівників у різних галузях економіки. Рівень безробіття у 2022 році за даними Державної служби зайнятості сягнув позначки у 35% порівняно з 10% у 2021 році. Сильно постраждали такі галузі як: туризм, готельно-ресторанна справа, металургійна промисловість, сільське господарство та сфера послуг. Наслідками безробіття є падіння доходів громадян та зменшення внутрішнього попиту [37].

Одна, слід зазначити, що попит на продукцію військового призначення у період військового стану призводить до розвитку оборонної промисловості. Розгортання потужностей ВПК задовольняє потреби армії, створює ВВП та нові робочі місця. За даними АТ «Українська оборонна промисловість» обсяги виробництва концерну збільшилися на понад 25% порівняно з 2021 роком. Нині спостерігається значний розвиток оборонного сектору, розвитку технологій та впровадження інновацій та співпраця з іноземними концернами.

Післявоєнне відновлення може бути рушійною силою для відновлення зруйнованої економіки, однак все залежить від тривалості військових дій, чим довше вони тривають тим більшою буде ціна відновлення, тим сильніше це спонукає виїзду громадян за кордон, а частка людей, що хотіли б повернутися після військових дій скорочуватиметься з кожним роком. Воєнний стан має значні негативні наслідки для економіки: скорочується ВВП, а його відновлення стає довготривалим та складним процесом, зростає інфляція, збільшується безробіття, руйнується інфраструктура. З іншого боку як вже було зазначено раніше, воєнний стан має позитивні наслідки для окремих галузей, таких як військово-промисловий комплекс. Основна задача держави

мінімізувати наслідки військових дій на економіку держави. Впроваджувати ефективну політику регулювання, підтримувати бізнес та забезпечувати розвиток галузей економіки під час військового стану. Надання пільг та субсидій бізнесу і громадянам, співпрацювати з іноземними партнерами є ключовими елементами мінімізації наслідків.

Оцінивши наслідки 4-х останніх криз в Україні можемо зазначити наступне, не дивлячись на різне походження фінансових криз, економічні наслідки для країни спільні: падіння ВВП, зростання рівня інфляції, зменшення економічної активності, що призводить до зменшення доходів громадян та закриття підприємств або скорочення виробництва на них, зростання безробіття, зростання дефіциту бюджету, який влада змушена покривати за рахунок зовнішніх та внутрішніх позик. Також варто зазначити, що рівень негативного впливу цих наслідків на економіку залежить від рівня економічних потрясінь.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМКИ ЗАПОБІГАННЯ ФІНАНСОВИМ КРИЗАМ

3.1 Особливості застосування світового досвіду у протидії фінансовим кризам в Україні

Розглянемо показники економічного розвитку світової економіки в розрізі країні: США, Німеччини, Польщі та Японії проаналізуємо наслідки глобальних фінансової криз на їх економіку, шляхи виходу з них та можливість застосування їх досвіду в Україні.

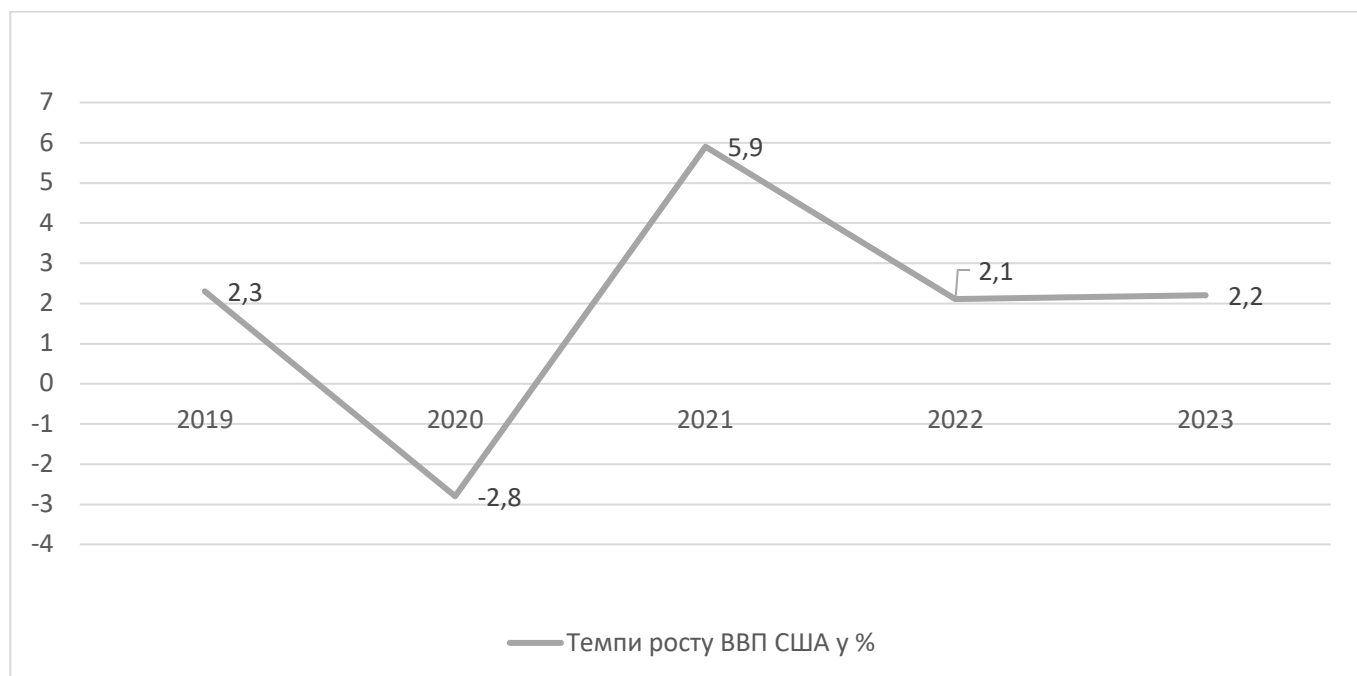

Рис. 3.1. Динаміка росту реального ВВП США у %, 2019-2023 рр.

Джерело складено автором за [29].

З рисунку 2.1 Можемо спостерігати, що ВВП США у 2020 році скоротилося на 2,8% через кризу пов'язану з пандемією, у 2021 році економіка почала відновлюватися було зафіксовано зростання на 5,9%, однак зростання сповільнилося у 2021 та 2022 році після відновлення. ВВП Сполучених Штатів у 2023 році склало 26,95 трлн. Доларів, що становить 15% загального світового ВВП, на сьогоднішній день економіка США вважається найбільшою у світі.

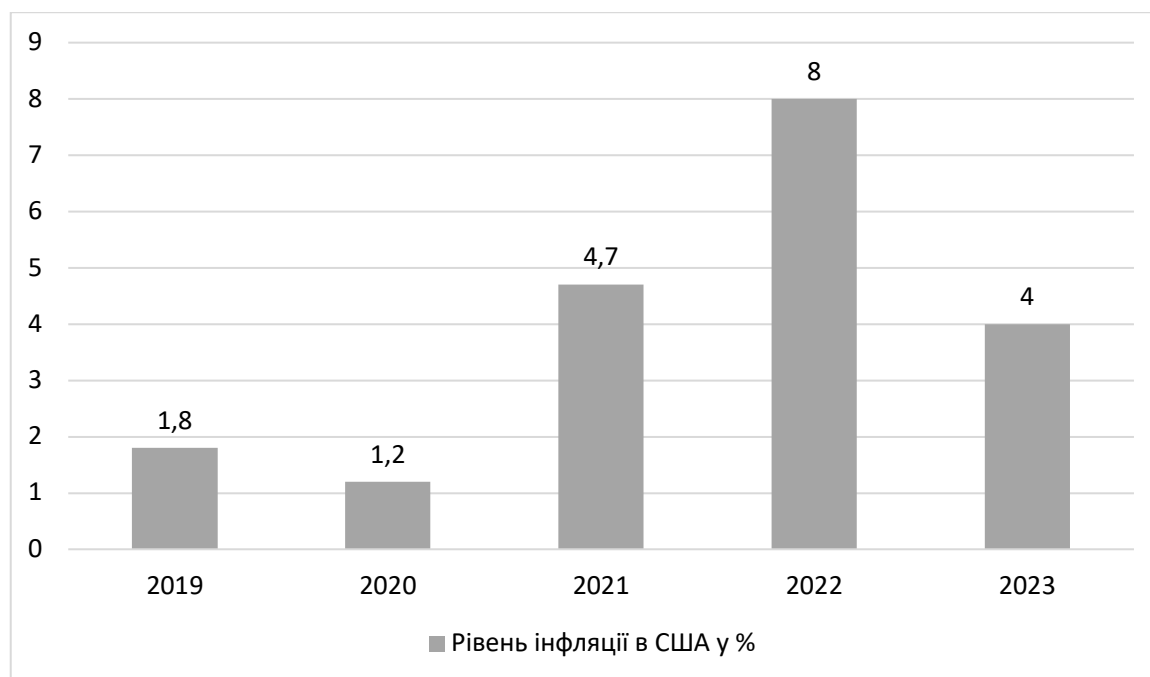

Рис. 3.2. Рівень інфляції в США у %, 2019-2023 рр.

Джерело складено автором за [29].

З рисунку 3.2 можемо спостерігати суттєве зростання рівня інфляції у 2021 та 2022 роках, що склав 4,7% та 8,1% відповідно. Таке зростання інфляції пов'язано у першу чергу з наслідками кризи 2020 року та стрімким зростанням цін на енергоносії у 2022 році через санкцій низки країн проти Росії та відмову купувати нафту через її агресивні дії в Україні. Зростання цін на нафту супроводжувалося зростанням інфляції, вона почала скорочуватися наприкінці 2022 року та значно у 2023 році через поступове зниження цін та стимуляцію економічної активності. Пандемія спричинила порушення глобальних ланцюгів поставок, що призвело до дефіциту деяких товарів і підвищення цін на продукцію, зокрема електроніку, будматеріали, автомобілі тощо. ФРС і уряд спочатку розглядали інфляцію як тимчасове явище, однак вона продовжувала зростати і створила додаткові проблеми для відновлення економіки в 2021 році.

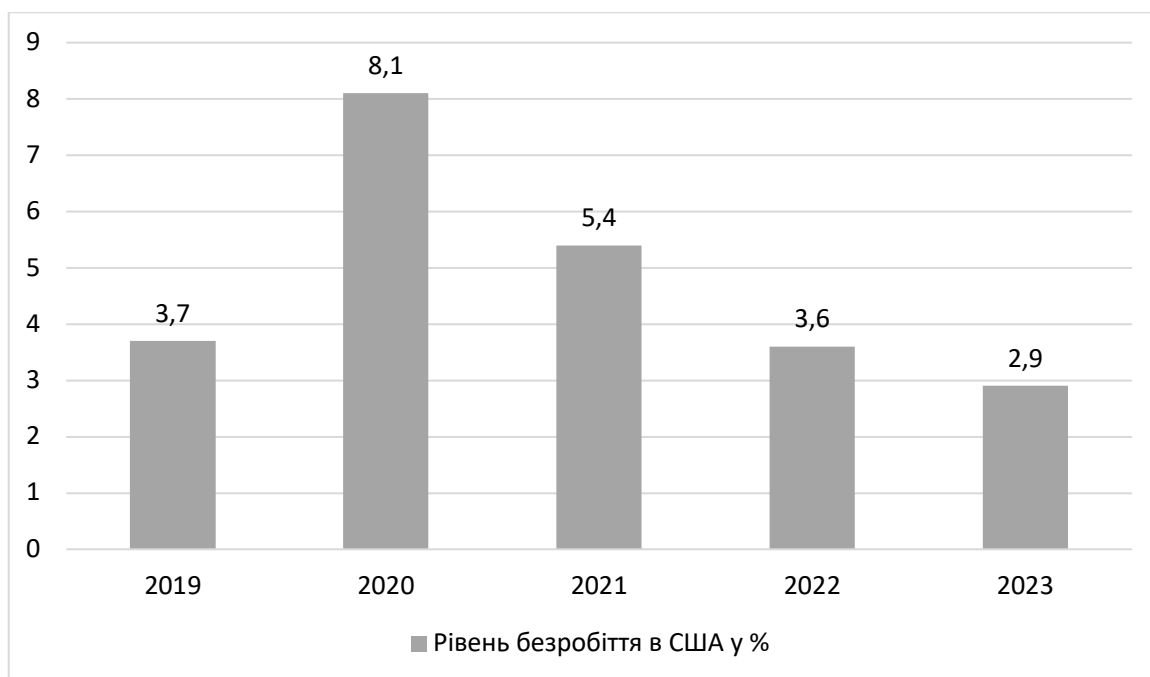

Рис. 3.3. Рівень безробіття в США у %, 2019-2023 рр.

Джерело складено автором за [29].

З рисунку 3.3 можемо спостерігати, що рівень безробіття у 2020 стрімко зріс з 3,7% до 8,1% порівняно з 2019 роком, пов'язано це з карантинними обмеженнями та локдауном, підприємства та сфера послуг закривалися та масово скорочували або відправляли у відпустку свої працівників. Ситуація почала вирівнюватися у 2021 році зі зменшенням обмежень та масовою вакцинацією населення.

На рисунку 3.4 можемо спостерігати, що під час кризи 2020 року державний борг США по відношенню до ВВП значно зріс з 108,8 % у 2018 до 133,4% у 2020 році. Масштабні фіскальні стимули та падіння податкових надходжень призвели до різкого зростання державного боргу. Державний борг США до кінця 2020 року досяг історично високих рівнів, перевищивши розмір ВВП країни. Зростання боргу створило довгостроковий тиск на державні фінанси та підняло питання про майбутнє управління борговим навантаженням.

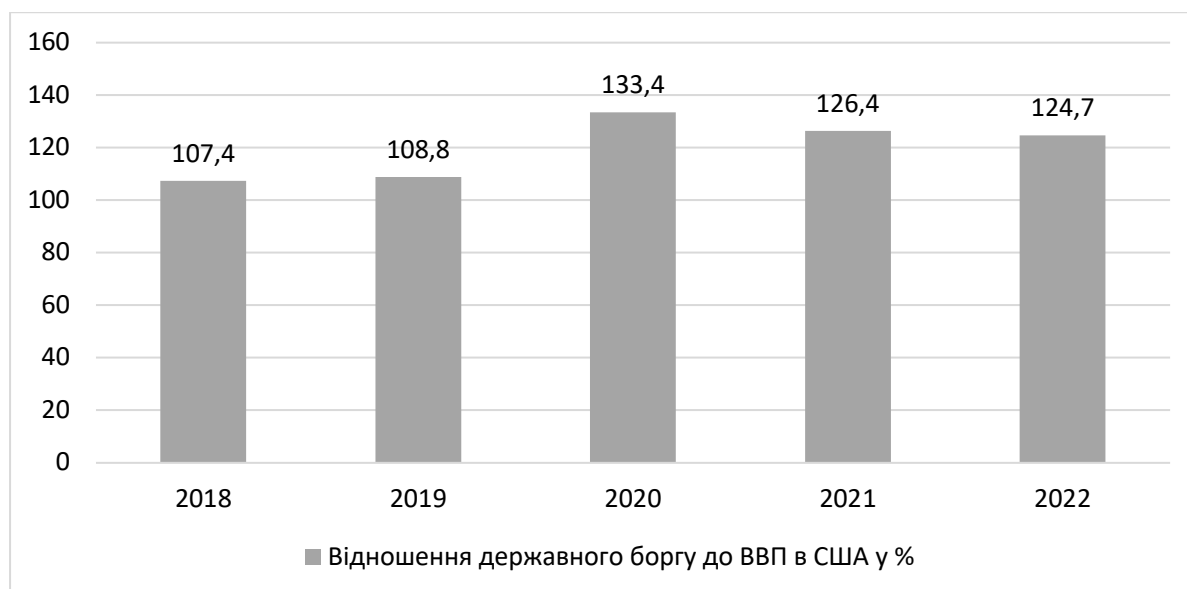

Рис. 3.4. Відношення державного боргу до ВВП в США у %, 2019-2023 рр.
Джерело складено автором за [29].

Наслідками кризи 2020 року для США були досить вагомими, Фіскальні та монетарні заходи підтримки допомогли запобігти ще більш глибокій рецесії, але кризові явища прискорили деякі структурні зміни в економіці, зокрема «цифровізацію» та зміни в поведінці споживачів. Наразі економіка США повернулася до зростання, але досі стикається з викликами, зокрема високою інфляцією, нерівномірним відновленням секторів і зростаючою нерівністю між населенням.

Розглянемо показники економічного зростання Німеччини з 2019 по 2023 рік і проаналізуємо вплив кризи 2020 року та військових дій в Україні на її економіку.

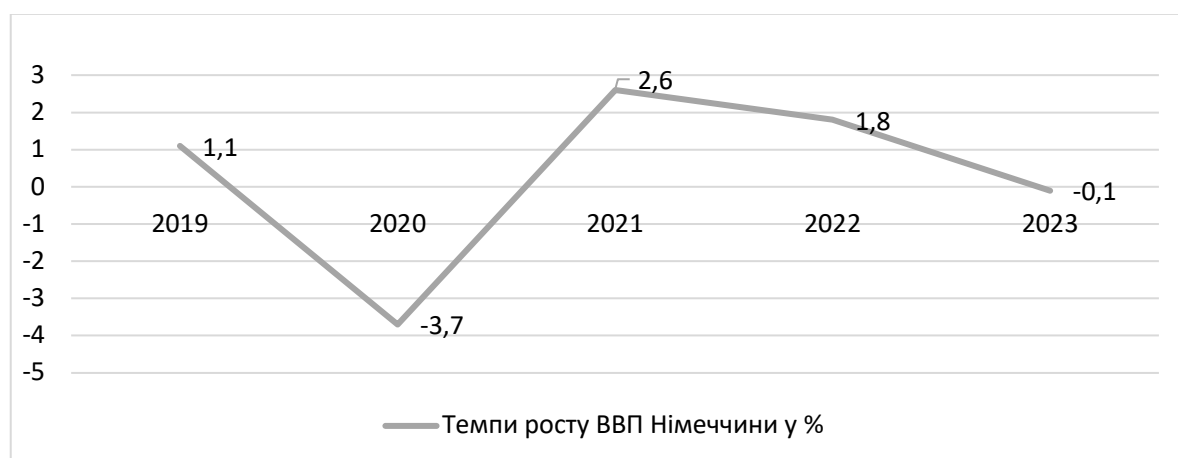

Рис. 3.5. Темпи росту реального ВВП Німеччини у %, 2019-2023 рр.
Джерело складено автором за [29].

З рисунку 3.5 можемо спостерігати, що у 2020 році ВВП Німеччини скоротився майже на 4%, що стало найбільшим спадом з часів фінансової кризи 2008 року. Це було пов'язано з жорсткими обмежувальними заходами, що тимчасово зупинили багато секторів економіки. Виробничий сектор, який є ключовим для німецької економіки, зазнав значного удару через зниження глобального попиту та перебої в постачаннях сировини і комплектуючих. У 2021 році економіка почала відновлюватися, однак глибока рецесія економіки та ріст цін на енергоносії у 2022 році, та відмова від постачання ресурсів з Росії, загальмувало відновлення економіки.

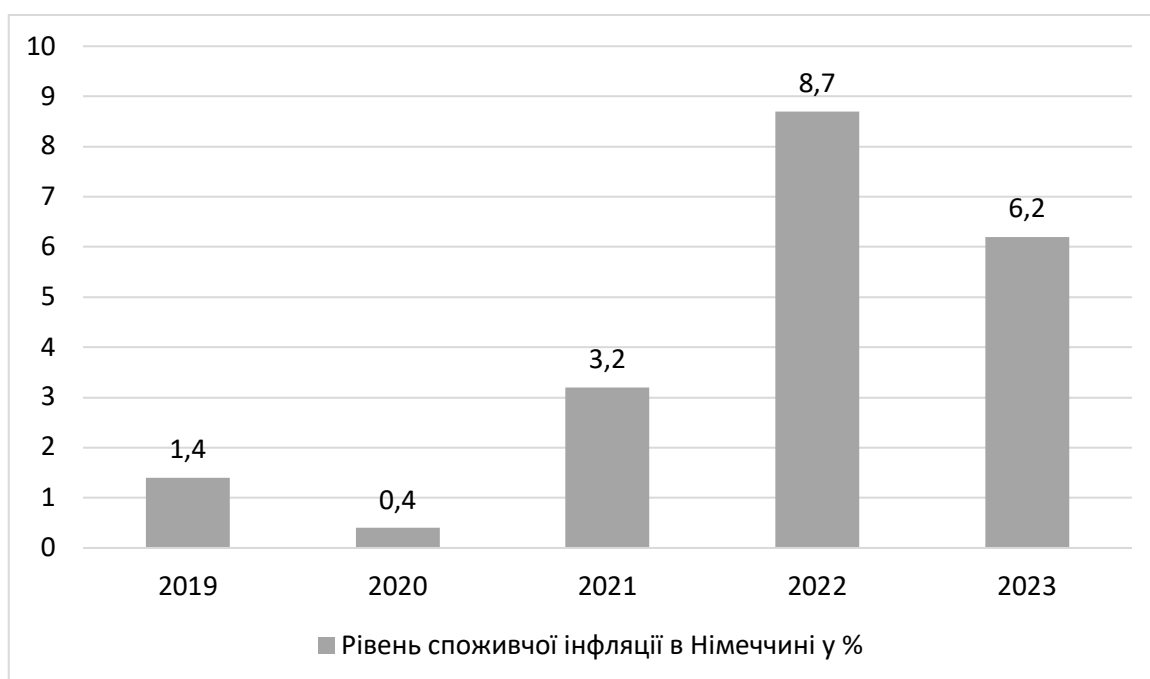

Рис. 3.6. Рівень споживчої інфляції в Німеччині у %, 2019-2023 рр.

Джерело складено автором за [29].

Значно рівень інфляції зріс у 2022 році через ріст цін на енергоносії і склав 8,7%, що видно з рисунку 3.6, цей показник значно вищий ніж під час кризи 2020 року, коли інфляція сягнула 3,2% під час локдауну у 2021.

Німеччини. Інфляція змусила уряд Німеччини коригувати свої програми стимулювання, аби уникнути ще більшого зростання цін та зниження купівельної спроможності населення.

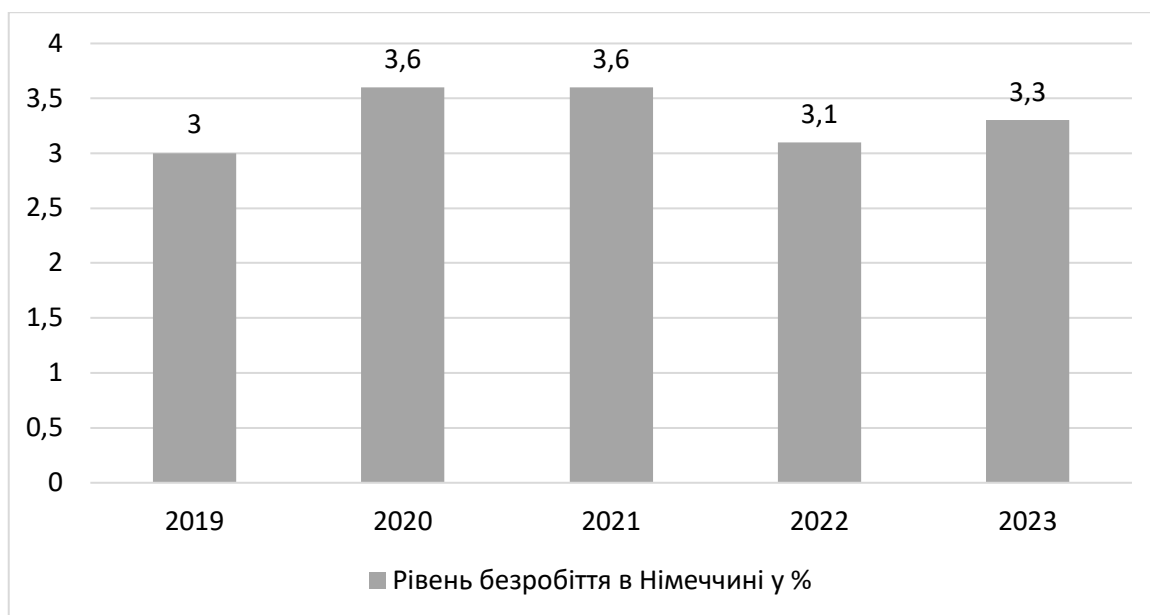

Рис. 3.7. Рівень безробіття в Німеччині у %, 2019-2023 рр.

Джерело складено автором за [29].

Німеччина запровадила масштабну програму короткострокового працевлаштування, відому як *Kurzarbeit*, яка дозволила компаніям скоротити робочі години без звільнення працівників, з частковою компенсацією зарплати від уряду. Це допомогло зберегти робочі місця, але рівень безробіття все ж підвищився з 3% у 2019 році до 3,6 % у 2020. Програма допомогла запобігти масовим звільненням і пом'якшила соціально-економічні наслідки кризи для багатьох сімей.

Рис. 3.8. Відношення державного боргу до ВВП Німеччини у %, 2019-2023 рр.

Джерело складено автором за [29].

Уряд Німеччини реалізував великі фінансові стимули для підтримки економіки, виділивши понад 130 мільярдів євро для стабілізації бізнесу та підтримки домогосподарств. Ці заходи включали прямі фінансові субсидії, відтермінування податків, допомогу малому бізнесу та інвестиції в охорону здоров'я.

Зростання державних витрат призвело до підвищення державного боргу, який досяг майже 70% від ВВП у 2020 році та перевищив цей показник у 2023, що можна спостерігати з рисунку 3.8 однак залишився меншим, ніж у багатьох інших європейських країнах.

Також слід зазначити, що Німеччина, яка залежить від міжнародних ланцюгів постачання, зіткнулася з труднощами в забезпеченні комплектуючими та сировиною. Це спричинило перебої в автомобільній промисловості та інших галузях, що орієнтуються на експорт. Перебої призвели до нестачі товарів, таких як напівпровідники, що особливо сильно вдарило по автомобільному сектору, який є ключовим для німецької економіки.

Автомобільна промисловість, яка є основою економіки Німеччини, зазнала значних труднощів через падіння попиту на автомобілі та перебої у постачанні комплектуючих. Це спричинило скорочення виробництва, а деякі компанії навіть змушені були тимчасово зупиняти виробничі лінії.

З вищесказаного можемо сказати, що Криза 2020 року суттєво вплинула на німецьку економіку, але завдяки програмам підтримки та стабільному фінансовому становищу до кризи Німеччина змогла уникнути глибокого спаду та масового безробіття. Водночас вона прискорила процеси цифровізації та змусила країну переосмислити залежність від глобальних ланцюгів постачання. На даний момент Німеччина продовжує зростання, але все ще стикається з викликами, пов'язаними з інфляцією, перебоями у постачанні та потребою в переході до екологічно сталих технологій.

Розглянемо показники економічного розвитку Польщі та вплив кризи 2020 року на її економіку.

Таблиця 3.1

Економічні показники Польщі 2019-2023 рр.

Показник	2019	2020	2021	2022	2023
Зростання реального ВВП у %	+4,7%	-2,2%	+5,9%	+5,6%	+0,2%
Рівень інфляції у %	2,2%	3,4%	5,1%	14,4%	11,4%
Безробіття у %	3,3%	3,2%	3,4%	2,9%	2,8%
Відношення державного боргу до ВВП у %	45,6%	57,1%	53,8%	49,2%	49,6%

Джерело складено автором за [29].

Вперше за багато років економіка Польщі зазнала скорочення ВВП приблизно на 2,2% у 2020 році., що можна спостерігати з таблиці 3.1. Це менший спад порівняно з більшістю європейських країн, завдяки стабільному внутрішньому попиту та швидкому відновленню деяких секторів економіки. Хоча зростання відновилося у 2021 році, деякі галузі продовжували відчувати труднощі через карантинні заходи. Також збільшення цін на енергоносії та спад попиту на сільгосппродукцію в Польщі економіка у 2023 зросла лише на 0,2%.

Рівень безробіття зріс до 3,2%, хоча програми підтримки зайнятості допомогли зменшити негативний вплив. Особливо постраждали сектор послуг, гастрономія, роздрібна торгівля та туризм. Польща активно запровадила програми підтримки малого і середнього бізнесу, аби допомогти компаніям зберегти робочі місця і уникнути масового звільнення персоналу.

У зв'язку з перебоями у постачанні та високим попитом на окремі товари інфляція зросла у 2021 до 5,1%, що призвело до зростання цін на продукти харчування, електроенергію та інші товари. Інфляція залишалася високою навіть після основних етапів відновлення через високі цін на енергоносії, у 2023 році вона склала 11,4% за даними МВФ, висока інфляція продовжує створювати тиск на купівельну спроможність населення.

Уряд Польщі запровадив масштабні фіскальні стимули, зокрема "Антикризовий щит" (Tarcza antykrzysowa), що включав субсидії для малого та середнього бізнесу, виплати по безробіттю, відтермінування податків та інші заходи. Ці стимули

підтримали економіку, але водночас збільшили державний борг до 57% від ВВП, хоча він і залишався на відносно стабільному рівні у порівнянні з іншими країнами ЄС і до 2023 року цей індикатор впав до позначки у 49,6%. Уряд Польщі запровадив низку програм підтримки підприємств, зокрема надання субсидій і пільгових кредитів. Це дозволило бізнесам уникнути масового закриття та продовжувати діяльність навіть під час обмежень. Програми підтримки зайнятості, такі як субсидування робочих місць, допомогли зберегти робочі місця для багатьох працівників і забезпечити стабільність на ринку праці.

Підсумовуючи вищесказане можемо стверджувати, що криза 2020 року сповільнила економічне зростання Польщі та підвищила рівень безробіття, але країна уникла серйозніших наслідків завдяки заходам підтримки та своїй порівняно сильній економічній основі. Польща змогла швидше відновитися, ніж деякі сусіди в ЄС, та уникла великих втрат завдяки стабільному внутрішньому попиту та вчасним програмам підтримки бізнесу. Однак виклики, такі як інфляція, перебої у постачаннях та структурні зміни, залишаються важливими завданнями для подальшого економічного розвитку.

Таблиця 3.2

Економічні показники Японії 2019-2023 рр.

Показник	2019	2020	2021	2022	2023
Зростання реального ВВП у %	+0,02%	-4,6%	+2,23%	+1,05%	+1,96%
Рівень інфляції у %	0,5%	-0,03%	-0,02%	2,5%	3,3%
Безробіття у %	2,4%	2,8%	2,8%	2,6%	2,6%
Відношення державного боргу до ВВП у %	235,4%	254,1%	253,7%	256,3%	249,7%

Джерело складено автором за [29].

Аналізуючи економічні показники Японії з 2019 по 2023 рік можемо зазначити, що криза 2020 року (Таблиця 3.2) спричинила падіння ВВП країна на -4,6%, що стало найбільшим спадом з часів Другої світової війни. Обмеження, запроваджені через пандемію, негативно вплинули на виробництво та експорт, а споживчі витрати значно скоротилися. Особливо постраждали сфери роздрібної торгівлі, туризму та послуг,

які залежать від особистого обслуговування і взаємодії з клієнтами. Значно скоротився експорт Японії через пандемію та зниження попиту на основні товари країни такі як: автомобілі та електроніку. Перебої в глобальних ланцюгах постачання, особливо нестача напівпровідників, призвели до зниження виробництва в автомобільній галузі та інших високотехнологічних секторах, що ускладнило економічне відновлення.

Рівень безробіття в Японії збільшився до 2,8% у 2020 році, зазначимо, що це порівняно низький показник, але значний для Японії, де традиційно низький рівень безробіття і у 2019 році становив 2,4%. Нестабільність у секторах роздрібної торгівлі, готельного бізнесу та обслуговування призвела до скорочення робочих годин та зниження доходів домогосподарств.

Уряд Японії впровадив масштабний фіскальний пакет для підтримки економіки, включаючи прямі виплати населенню, податкові пільги та субсидії для бізнесу. Обсяг стимулів перевищив 1 трильйон доларів.

Це призвело до збільшення державного боргу, який досягнув рекордних рівнів понад 250% від ВВП, що є одним з найвищих показників у світі. Однак Японія змогла утримати низькі ставки по боргових зобов'язаннях завдяки контрольованій інфляції та політиці центрального банку.

Перебої в глобальних ланцюгах постачання призвели до підвищення цін на деякі імпортовані товари, зокрема на сировину та напівпровідники, що спричинило зростання виробничих витрат для багатьох підприємств. Хоча інфляція в Японії традиційно залишається низькою і у 2020 році склала -0,03%, економічні наслідки пандемії підняли вартість імпортованих товарів, що змусило компанії переглядати ціни та зменшувати витрати. Однак через суттєве збільшення вартості енергоносіїв та післяковідне відновлення економіки інфляція сягнула високого для країни показника у 2023 році в розмірі 3,3%.

Підсумуємо вищезазначене, криза 2020 року викликала глобальну рецесію, збільшила рівень безробіття, прискорила процес цифровізації та змінила структуру споживання. За оцінками МВФ, світова економіка скоротилася на близько 3,5% у 2020 році найбільший спад з часів Другої світової війни. Кожна країна відповіла на кризу

відповідно до своїх економічних можливостей, проте загальним викликом залишаються високий рівень державного боргу, інфляція та порушення ланцюгів постачання. Відновлення стало можливим завдяки масштабним фіскальним стимулам, підтримці малого та середнього бізнесу та адаптації економік до нових умов.

Наведемо ряд рекомендацій у протидії фінансовим кризам на основі досвіду аналізованих країн:

- Посилення ролі Національного банку України у контролі над грошовою масою;
- Запровадження антикризових програм кредитування для підтримки малого та середнього бізнесу;
- Розвиток ринків капіталу та інструментів хеджування ризиків;
- Створення умов для залучення іноземних інвестицій через прозору податкову та юридичну систему;
- Створення державної системи страхування ризиків для експортерів;
- Збільшення інвестицій у розвиток високотехнологічного експорту;
- Впровадження суворих бюджетних правил для уникнення дефіциту;
- Створення державної системи страхування ризиків для експортерів;
- Збільшення інвестицій у розвиток високотехнологічного експорту;
- Впровадження суворих бюджетних правил для уникнення дефіциту.

Для України ці підходи можна адаптувати через розвиток програм підтримки малого та середнього бізнесу, модернізацію енергетичної інфраструктури, інтеграцію цифрових технологій та забезпечення доступу до кредитування для інноваційних підприємств. Ключовою умовою є співпраця з міжнародними фінансовими установами, такими як Світовий банк, що вже надає підтримку в рамках відновлення інфраструктури та соціальних секторів.

Застосування досвіду США, Польщі, Німеччини та Японії дозволяє Україні формувати комплексну антикризову політику, орієнтовану на стабільність фінансової системи, структурні реформи, стимулювання інновацій та інтеграцію в глобальну економіку.

3.2 Перспективи використання антикризового управління як системи запобігання фінансовим кризам

Антикризове управління це комплекс заходів для запобігання кризам або подолання наслідків вже існуючих. Дані заходи передбачають проведення аналіз та попередження виникнення криз, створення стратегій для боротьби з причинами та наслідками криз, ефективне управління фінансами, управління змінами й комунікаційне управління. Антикризове управління являє собою комплексну систему управління системного характеру основною задачею якою є оперативне реагування на ознаки криз та запровадження спеціальних процедур подолання їх наслідків. Основною метою є відновлення життєдіяльності суб'єкта господарювання, запобігання банкрутства та можливих криз в майбутньому. Дане управління необхідно застосовувати поетапно у певній послідовності опираючись на ключові принципи та завдання щоб ефективно впоратися з кризовою ситуацією. Принципи антикризового фінансового управління:

- Впровадження інновацій в діяльності підприємства;
- Принцип пріоритетів використання ресурсів;
- Принцип альтернативності дій;
- Принцип терміновості реагування;
- Превентивне реагування;
- Принцип управління першими симптомами;
- Принцип комплексності рішень, які приймаються;
- Принцип адекватного реагування на кризові ситуації;
- Принцип ефективності;
- Принцип оптимальності зовнішньої санації;
- Принцип адекватності управління.

Одним з елементів управління компанією є система антикризового управління, що включає елементи забезпечення та функціонування. До елементу забезпечення включають такі стратегії як: організаційні, нормативні, методичні та стратегія

правового забезпечення. До функціональної частини відносимо комплекс економічних та організаційних заходів, які є функціями управління кризами і з їх допомогою відбувається діагностика фінансового стану підприємства, контроль, вчасне попередження та запобігання кризам.

Можемо виділити ряд підсистем, що входять до стратегії антикризового управління:

1. Прогнозування економічного стану країни / підприємства за допомогою діагностики за грошовими коштами фінансового аналізу. Основна мета полягає в отриманні точних та об'єктивних поточних результатів діяльності та формування висновків про фінансове становище на звітну дату.
2. Розбудова та впровадження ефективної інвестиційної програми, що являє собою підсистему антикризової інвестиційної політики.
3. Ефективне управління кадрами (це стосується як підприємств так і держави в цілому), що передбачає запровадження системи мотивації та заохочення та систему санкцій за неефективну діяльність, покращення системи трудової та технологічної дисципліни.

Пріоритетними завданнями антикризового управління підприємством є :

- Моніторинг фінансового та економічного стану підприємства, що є систематичним;
- Зменшення рівня витрат;
- Створення та запровадження нових стратегій: маркетингових, фінансових та управлінських;
- Підвищення рівня продуктивності праці;
- Розробка ефективної мотиваційної стратегії;
- Доцільне використання коштів засновників.

Базова стратегія є основою стратегічного плану розвитку організації. Дану стратегію запроваджує вище керівництво. Для визначення вдалої стратегії необхідно дослідити індивідуальні особливості підприємства та стадії циклів розвитку [2].

Складним та багатограним можна назвати систему антикризового управління, необхідно дотримуватися системного підходу, запроваджувати комплексні заходи та мають бути задіяні всі учасники процесу.

Завдяки прогнозуванню та діагностиці виникнення криз, можна вчасно відреагувати на процес їх виникнення. У свою чергу можна запроваджувати ряд превентивних заходів для мінімізації ризиків пов'язаних з виникненням криз, що сприятиме зниженню витрат діяльності організації.

Кризи не завжди несуть виключно негативний вплив як для економіки в цілому, так і для окремого підприємства. Заходи реагування та подолання наслідків криз в подальшому можуть покращити фінансовий стан підприємства та економіки, в цілому, адаптувати до нових умов, зробити підприємство більш конкурентоспроможним, покращити фінансову дисципліну та загартувати до виникнення нових кризових явищ у майбутньому.

Узагальнимо вищезазначене, ефективним інструментом запобігання та подолання фінансових криз є антикризове управління. Її обіцянка як системи управління полягає в тому, щоб мати можливість оперативно визначати фінансові ризики в ситуаціях економічної нестабільності, ефективно реагувати на кризи та забезпечувати стабільність організації чи країни. Наведемо декілька основних ідей щодо використання антикризового менеджменту.

Профілактика та рання діагностика, використання систем раннього попередження дозволяє своєчасно виявляти потенційні загрози, оцінювати їх вплив на фінансовий стан та мінімізувати наслідки криз. Це може бути оцінка кредитного ризику, аналіз грошових потоків, дослідження змін ринку тощо.

Фінансова стабільність – антикризове управління допомагає підтримувати ліквідність і платоспроможність. Організації з чіткою антикризовою стратегією можуть знизити ризики фінансових втрат, уникнути банкрутства та забезпечити довгострокову стабільність.

Оптимізація ресурсів – в умовах фінансової кризи антикризові заходи дозволяють раціонально розподілити обмежені ресурси для підтримки основних

бізнес-процесів. Це дозволяє організації залишатися гнучким, своєчасно змінювати стратегії розвитку та зосереджуватися на ключових сферах діяльності.

Підвищення культури управління – антикризове управління формує більш відповідальне ставлення до ризику та прийняття стратегічних рішень. Організації можуть зменшити вразливість до криз, уникаючи непотрібних фінансових ризиків, покращуючи якість управління та посилюючи фінансову дисципліну.

Підвищення конкурентоспроможності компанії та організації, які реалізують антикризовий підхід, можуть швидше адаптуватися до змін ринку, випереджати конкурентів і навіть використовувати кризу як можливість вийти на нові ринки або придбати активи за вигідними цінами.

Диверсифікація ризиків, антикризове управління сприяє диверсифікації фінансових інструментів і ринків, тим самим зменшуючи залежність від одного потоку доходів або однієї бізнес-моделі. Це створює більш гнучку та стабільну фінансову основу.

Виживання в умовах глобальних економічних криз є найбільш актуальною проблемою нині для всіх суб'єктів господарювання. Масштаби наслідків криз стають все більш вагомими, а кількість кризових ситуацій зростає. Країни, що розвиваються в умовах глобалізації є найбільш вразливими до фінансових криз спричинених різноманітними факторами. Беручи це до уваги суб'єкти господарювання мають адаптуватися до нових умов створених факторами зовнішнього середовища, а керовані внутрішні чинники мають визначити можливість запроваджувати механізми антикризового управління діяльністю для адаптації до нових умов.

Впровадження на постійній основі антикризового управління надає можливість створювати на постійні основі ефективну підсистему управління підприємством в умовах кризових ситуацій. Тому антикризове управління є комплексним засобом запобігання фінансовим кризам, пом'якшення їх наслідків, сприяння розвитку стабільних і гнучких фінансових структур [17].

3.3 Шляхи подолання наслідків фінансових криз в Україні

На відміну від кризи 2020 року пов'язаної з пандемією криза 2022 року має більше негативних наслідків і потребує більш комплексного підходу щодо реагування та впровадження заходів для подолання наслідків.

Фінансову та економічну ситуацію під час кризи 2022-2023 рр. можна покращити застосовуючи комплексні заходи протидії та впроваджувати різного виду політику стимулювання попиту та пропозиції, до прикладу стимулювання підприємницької активності, розробка та запровадження інновації. Однак, дуже складно стимулювати підприємства і запроваджувати інновації в умовах військового стану. В першу чергу ключовою задачею для держави є гарантування безпеки підприємствам, впроваджувати заходи для подальшої адаптації економіки до військових дій. Наведемо перелік заходів реагування на кризу 2022 року.

Зазвичай фінансові кризи несуть як негативні так і позитивні наслідки. З позитивного можна виділити зростання конкуренції в секторах економіки і створення попиту на базові інновації. Розглянемо позитивні та негативні наслідки останніх криз в Україні та напрями реагування на дані явища (Таблиця 3.3).

Таблиця 3.3

Вплив фінансової кризи на економіку та напрями реагування на розгортання криз

Вплив	Напрямки реагування
До позитивних належать: збільшення рівня конкуренції; зростання попиту на базові технологічні інновації; розформування (закриття) нерентабельних та неефективних підприємств; відбувається зміна технологічного базису процесів в економіці, тощо.	Заходи стимулювання попиту: державні витрати (запровадження цільових програм, розвиток ОПК, запровадження необхідних інновацій), Стимулювання внутрішнього попиту на основі впровадження виробничих інновацій в умовах військового стану розвиток ВПК, інформаційних та кібертехнологій, що забезпечить створення нових робочих місць з заробітною плато вище за середню, тощо.
До негативних належать: стрімке падіння доходів громадян; закриття підприємств через військові дії (їх руйнування) під час кризи 2022 року, закриття підприємств через карантинні обмеження під час кризи 2020 року; значне падіння ВВП; зростання рівня інфляції; скорочення попиту, тощо.	Заходи стимулювання пропозиції: зниження облікової ставки; зменшення податкового тиску на бізнес шляхом зниження податків; запровадження заходів на створення та використання провідних технологій, тощо.

Джерело складено автором за [3;19].

З наведеної таблиці 3.3 зазначаємо, що до позитивних наслідків останніх криз відносяться: підвищення рівня конкуренції; збільшення попиту на базові технологічні інновації; закриття підприємств, що були неефективними; зміна технологічного базису технологічних інновацій. Серед негативних наслідків зазначаємо наступне: зменшення доходів громадян, підвищення рівня безробіття; закриття підприємств малого та середнього бізнесу через карантинні обмеження у 2020 році та військові дії у 2022 році; зниження рівня ВВП; зростання інфляції; скорочення сукупного попиту, тощо.

Відбувається взаємодія кризових негативних та позитивних явищ, до прикладу візьмемо продукування базових інновацій, що збільшує виробничу ефективність, у свою чергу це пропускає на ринок продукцію більш конкурентоспроможну з більш високою якістю та поміркованішою ціною, це у свою чергу збільшує попит і призводить до збільшення ВВП.

До напрямків реагування на розвиток кризи належать:

1) Стимулювання пропозиції:

- Зменшення облікової ставки, що зробить кредити для бізнесу більш доступними, цим самим спонукатиме його до розвитку;
- Зниження податків, наприклад базового ПДВ на деякі одиниці продукції, що у свою чергу підвищить попит, що падає та дозволить бізнесу скоротити свої видатки на виробництво, також це значно скоротить падіння споживання, зниження податкових зборів та соціальних внесків для бізнесу;
- Створення та запровадження нових технологій, особливо під час військового стану дані заходи допоможуть оптимізувати процеси виробництва.
- Надання кредитних пільг та гарантій у сферах економіки де кредитування було суттєво обмежено;

2) Стимулювання попиту:

- Державні витрати (цільові програми, у період військового стану особливо актуальним є розвиток та нарощування потужностей військово

промислового комплексу з залученням іноземних концернів, також утворення базових підприємств галузей з умовами державно-приватного партнерства);

- Розширення внутрішнього попиту за рахунок створення кластерів виробничих інновацій (розвиток ВПК, інформаційних та кібертехнологій, тощо), що дозволить створити робочі місця з рівнем заробітної плати вищим за середній.

Наведені напрями реагування на кризи взаємозалежні. Ми пропонуємо застосовувати їх в комплексі для протидії наслідкам кризи 2022 року. Запровадження наряду стимулювання попиту має позитивний ефект через високе значення мультиплікативної дії державних витрат на ВВП держави, що відповідає кейнсіанській теорії економічного регулювання. Однак, у період економічних шоків спричинених військовими діями, значним падінням економіки через руйнування, окупацію, відтоку населення та іноземного капіталу необхідно вдаватися до методів стимулювання пропозиції.

Необхідно знизити податковий тиск на середній та малий бізнес, якому важко адаптуватися та працювати під час військового стану. Значні суперечки виникли через прийнятий законопроект про підвищення податків у жовтні 2024 року, не дивлячись на збільшення видатків на оборону та покриття значної частки дефіциту бюджету міжнародними кредитами та грантами, державі слід не придушувати підвищенням податків бізнес та населення, а навпаки стимулювати економіку, що не знаходиться в тіні зниження податкового тиску. Необхідно боротися з тіньовою економікою та асигнувати кошти з даного сектору, бо підвищення податків у період даної кризи може призвести до зниження податкових надходжень до бюджету через дві основні причини:

- 1) Закриття (банкрутство) бізнесу через збільшення податкового тиску;
- 2) Перехід значної частки економіки в тінь.

Також непоганим варіантом може стати запровадженням прогресивної відсоткової ставки податку на прибуток підприємств та громадян, щоб великі та

економічно стійкі підприємства сплачували більше, ніж ті що переживають спад, теж саме стосується і громадян.

З вище сказано можемо стверджувати, що фінансова та економічна ситуація під час кризи можна покращити за рахунок комплексного підходу запроваджуючи системні заходи стимулювання попиту та пропозиції. Також варто зазначити, що найменше втручання держави в регулювання економіки передбачено для більш сприятливих (оптимістичних) сценаріїв розгортання криз, при більш складних економічних кризах рівень державного регулювання зростає.

Оцінивши кризу 2022 року наведемо ряд пріоритетних задач спрямованих на відновлення економіки держави:

- Запровадження програми державних гарантій ризиків пов'язаних з військовими діями, основним принципом яких є страхування та можливість доступу страховим організаціям України до ринку перестрахування, щоб мати можливість створювати великі пакети включаючи військові ризики;
- Впровадження дієвих та прозорих механізмів відшкодування втрат майна та збитків для населення та бізнесу;
- Розробити та запровадити прозорі механізми розподілу макроекономічної допомоги між регіонами;
- Необхідно зберігати для громадян, які перебувають за межами держави податкове резидентство;
- Необхідно стимулювати український бізнес переходити на вітчизняне ПЗ, для цього також стимулювати українські компанії створювати необхідне програмне забезпечення;
- Надавати можливість виїжджати за кордон у ділові (бізнес) відрядження керівникам компаній, ФОП-м та найманим працівникам;
- Покращити систему покарань громадян за колабораційну діяльність, чітко розділити бізнес який вимушено працював на окупованих територіях заради виживання та тих, хто прямо співпрацював на благо країни-агресора РФ;
- Запровадити ефективні програми з розмінування територій.

Реалізація наведених вище змін може значно покращити економічне становище в державі, відновити робочі місця та виробничу діяльність та певним чином залучати інвестиції у певні галузі та сфери економіки [38].

Спрогнозуємо рівень ВВП у 2024 році побудувавши багатофакторну регресивну модель, щоб проаналізувати як відбувається відновлення економіки після початку кризи у 2022 році використовуючи основний макроекономічний показник. Ми обрали чотири фактори X – незалежних змінних. X_1 – Державний і гарантований державою борг (млрд. грн); X_2 – імпорт в млрд. грн; X_3 – експорт в млрд. грн; X_4 – дефіцит державного бюджету в млрд. грн; залежною змінною Y є номінальний ВВП України в млрд. грн. Для проведення прогнозу обрано період з 2013 по 2023, розраховуємо значення номінального ВВП 2024 році як основного макроекономічного показника відновлення економічного зростання після розгортання кризи 2022 року за інших рівних умов.

Таблиця 3.4

Багатофакторна регресивна модель впливу Державного і гарантованого державою боргу, імпорту, експорту, дефіциту бюджету на номінальний ВВП 2013-2023 рр.,
(млрд. грн)

	Державний і гарантований державою борг (млрд. грн)	Імпорт в млрд. грн	Експорт в млрд. грн	Дефіцит бюджету в млрд. грн	ВВП номінальний в Україні в млрд. грн
Рік	X_1	X_2	X_3	X_4	Y
2013	584,1	-805,7	681,9	-64,7	1522,7
2014	1111,6	-834,1	770,1	-78,1	1586,9
2015	1572,2	-1084,0	1044,5	-45,2	1988,5
2016	1929,8	-1323,1	1174,6	-70,1	2383,2
2017	2141,7	-1618,7	1430,2	-47,8	2982,8
2018	2168,6	-1914,9	1608,9	-59,2	3558,7
2019	1998,8	-1947,6	1636,4	-78,0	3974,6
2020	2551,9	-1681,5	1637,4	-217,1	4194,1
2021	2672,0	-2286,1	22247,0	-197,9	5459,6
2022	4071,7	-2712,3	1840,6	-914,7	5191,0
2023	5 519,5	-3237,0	1868,9	-1333,1	6537,8
2024	6279,4	-3094,4	7355,8	-853,5	6912,1

Джерело складено автором за: [30].

Регресивна статистика					
Множинний R	0,983544297				
R-квадрат	0,967359384				
Нормований R-квадрат	0,945598973				
Стандартна похибка	389,8454332				
Спостереження	11				
Дисперсійний аналіз					
	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Значущість F</i>
Регресія	4	27024996,81	6756249,202	44,45501465	0,000135697
Залишок	6	911876,7709	151979,4618		
Всього	10	27936873,58			

Рис. 3.9. Регресивний аналіз багатофакторної моделі

Джерело: розраховано автором за [30].

Коефіцієнти:

Y-перетинання: (-113,587546);

x1: 0,282942882;

x2: (-1,666085733);

x3: 0,04845051;

x4: 0,30801022.

Таблиця 3.5

Кореляція змінних в багатофакторній моделі

	<i>X1</i>	<i>X2</i>	<i>X3</i>	<i>X4</i>
<i>X1</i>	1	-0,9481	0,120538	-0,9245
<i>X2</i>	-0,9481	1	-0,28112	0,826732
<i>X3</i>	0,120538	-0,28112	1	0,025387
<i>X4</i>	-0,9245	0,826732	0,025387	1

Джерело: розраховано автором за [30]

Умова побудови багатофакторної регресивної моделі полягає в тому, що незалежні змінні не повинні між собою корелюватися, дане явище називається – колінеарністю. З таблиці 3.5 Ми бачимо досить слабкий зв'язок між змінними, можемо використовувати дані змінні для побудови моделі.

Формула для прогнозування рівня номінального внутрішнього продукту в Україні у млрд. грн на 2024 рік при нормальних умовах виглядає наступним чином:

$$Y_{2024} = Y_{\text{перетину}} + X1 * x1 + X2 * x2 + X3 * x3 + X4 * x4 \quad (3.1)$$

$$Y = (-113,587546) + 6279,3839 * 0,282942882 + (-3094,355309) * (-1,666085733) + \\ + 7355,840218 * 0,0484505 + (-853,5165909) * 0,30801022$$

Для прогнозування значень незалежних змінних: $X1$; $X2$; $X3$; $X4$ у 2024 році для розрахунку моделі у програмі Excel використовували формулу «Тенденція».

Розглянувши коефіцієнти наведені в регресійній багатофакторній моделі можемо стверджувати, що при збільшені $X1$ (Державний і гарантований державою борг в млрд. грн) номінальний ВВП зросте на x одиниць. При зменшені показника $X2$ імпорту в млрд. грн, номінальний ВВП збільшиться на x одиниць. Зі зростанням $X3$ експорту у млрд. грн значення ВВП зросте на x одиниць. При зростанні змінної $X4$ дефіциту бюджету в млрд. грн, показник номінального ВВП збільшиться на x одиниць.

Підсумуємо вищезазначене, здійснивши прогноз показника номінального ВВП при рівних умовах у 2024 році за допомогою чотирьох факторної регресивної моделі можемо зробити висновок, що економіка України продовжить своє відновлення після шоку 2022 року, зростання ВВП сповільниться порівняно з 2023 роком, однак продовжить своє зростання і у 2024 році складе 6912,08 млрд. грн. На рисунку 3.9 R -квадрат дорівнює 0,9674, що свідчить про високу якість моделі та високий вплив незалежних змінних X на рівень номінального ВВП. Прогнозування не є точним, так як не враховує майбутні обставини різного характеру, у тому числі вплив військових дій на показники.

ВИСНОВКИ

В даній кваліфікаційній роботі розглядалось питання сутності світових фінансових криз та криз в Україні, причини їх виникнення, шляхи запобігання та протидії їх наслідкам, на основі проведеного дослідження було сформовано наступні висновки:

1) Було досліджено сутність поняття фінансової кризи. Фінансова криза – це погіршення стану фінансових ринків, що виникає внаслідок реалізації накопичених ризиків внаслідок впливу внутрішніх і зовнішніх факторів, криза порушує їх функціонування, знижує цінові показники, погіршує ліквідність і якість фінансових інструментів, та призводить до банкрутства учасників. Дослідженням поняття фінансової кризи займалася низка вітчизняних та зарубіжних вчених. Так Ч. Кіндлеберг, Г. Мінські зазначали, що Фінансова криза включає такі елементи як: значне та різке падіння цін на активи, масово банкрутує фінансовий та нефінансовий сектор економіки, порушується функціонування діяльності валютного ринку. С. Мочерний зазначав, що криза спричиняє суттєвий розлад фін. системи держави, а саме фінансів країни в цілому, підприємств та домашніх господарств. Д. Ван Флутен вважає, що криза – це нестабільний та критичний стан справ, що провокує настання радикальних та негативних змін

Нами було розглянуто класифікацію основних видів фінансових криз. Серед найбільш розповсюджених видів: структурна або локальна криза; системна; валютна; боргова та банківська криза. Спираючись на дослідження економістів можна узагальнити кризи як: комплекс деструктивних процесів у фінансовій та економічній сфері, порушення балансу в сферах міжнародних та внутрішніх відносинах різних рівнів, складний перехідний стан в економіці держави, наслідки якого складно передбачити та ланцюг, який пов'язує всі фінансові сегменти: банки, національну валюту, державні бюджети, біржі, тощо.

2) Було розглянуто основні причини виникнення криз, які можна розділити на зовнішні та внутрішні, до зовнішніх можна віднести такі явища як: війна, пандемія, конкурентоспроможність держави на міжнародній арені, До внутрішніх: дефіцит

бюджету, збільшення рівня інфляції, неефективна макроекономічна політика, політична нестабільність, тощо. Кризи всієї фінансової системи можуть спричинити неплатоспроможність і банкрутство низки фінансових установ. Фінансова криза являє собою певний процес, який провокує депресію макроекономічного рівня, поганого функціонування платіжної системи та банкрутств фінансових інститутів.

3) Провели історичний огляд хронології світових фінансових криз, дослідили їх особливості, спільні та відмінні риси криз за останні декілька століть. За попередні два століття світова економіка зіштовхнулася з більш ніж двадцятьма фінансовими кризами, дане явище не є новим для світової економіки. З аналізу найвідоміших глобальних фінансових криз та криз в Україні можна стверджувати, що враховуючи деяку циклічність та схильність до повторювання, кожна подальша фінансова криза відмінна від попередньої та була спричинена іншими факторами та подіями. Спільною ознакою всіх фінансових криз є істотний вплив на макроекономічні показники, що являють собою певні попереджувальні сигнали та індикатори.

4) Було проаналізовано основні чинники, що впливають на виникнення та розвиток фінансових криз. Виділено основні типи чинників: економічні фактори – до яких можна віднести інфляцію, надмірне кредитування, дефіцит платіжного балансу; геополітичні та соціальні фактори, а саме: політична нестабільність, війна та санкції; зовнішні шоки такі як: зміна цін на енергоносії, природні катастрофи, пандемії. Наведенні чинники через комплексний вплив на економічні, фінансові і соціальні аспекти, стають вагомими чинниками виникнення фінансових криз, а також часто ускладнюють вихід з них, зтягуючи період економічної нестабільності та погіршуючи перспективи відновлення економіки.

5) Було проаналізовано основні макроекономічні показники України з 2015 по 2023 рр. та вплив на них останніх фінансових криз. Здійснено аналіз зміни динаміки таких показників як: рівень інфляції, темпи росту ВВП, рівень безробіття, зміна курсу гривні до долара США та Євро, рівень міжнародних резервів, макроекономічна фінансова допомога партнерів тощо. З проведеного аналізу спостерігаємо стрімке збільшення рівня інфляції в Україні у 2022 році до 25%, ВВП впав на 29%, безробіття досягло позначки у 30%, значно знизився рівень експорту та імпорту, гривня з 2022

по 2024 рік знецінилася майже на 45%. Криза спричинена повномасштабною військовою агресією РФ проти України нанесла значної шкоди економіці країни, однак завдяки послідовній політиці уряду та НБУ, значному опору населення та допомозі партнерам країна почала оговтуватися від наслідків кризи і вже у 2023 році показала відновлення. Україна поступово адаптується до нових умов, налагоджує експорт та нарощує виробничі потужності окремих стратегічних секторів.

6) Проаналізувавши наслідки останніх криз на економіку України, не зважаючи на різну природу виникнення криз можемо зазначити, що всі вони спричиняли: падінням ВВП, підвищенням рівня інфляції та зростанням безробіття. Спостерігалось значне зниження експорту, зниження доходів громадян, девальвація національної валюти, закриття ряду підприємств, банкрутство значної кількості фінансових установ та банків. В подальшому владі необхідно було запроваджувати ряд заходів реагування та запроваджувати реформи для подолання наслідків криз.

7) Було описано можливість застосування міжнародного досвіду для подолання наслідків фінансових криз на основі досвіду таких країн як: США, Німеччина, Польща та Японія. Розглядаються їх макроекономічні показники з 2018 по 2023 рр. описується вплив кризи 2020 року на їх економіки та наведено методи реагування на кризи. Серед основних рекомендацій для України можна навести наступні: посилення ролі Національного банку України у контролі над грошовою масою; запровадження антикризових програм кредитування для підтримки малого та середнього бізнесу; розвиток ринків капіталу та інструментів хеджування ризиків; створення умов для залучення іноземних інвестицій через прозору податкову та юридичну систему; створення державної системи страхування ризиків для експортерів; збільшення інвестицій у розвиток високотехнологічного експорту; запровадження суворих бюджетних правил для уникнення дефіциту; збільшення інвестицій у розвиток високотехнологічного експорту; впровадження суворих бюджетних правил для уникнення дефіциту.

8) Антикризове управління – це комплексна система управління системного характеру основною задачею якої є оперативне реагування на ознаки криз та запровадження спеціальних процедур подолання їх наслідків. Основною метою є

відновлення життєдіяльності суб'єкта господарювання, запобігання банкрутства та можливих криз в майбутньому. Нами висвітлено перспективи впровадження на постійній основі антикризового управління надає можливість створювати на постійній основі ефективну підсистему управління підприємством в умовах кризових ситуацій. Зазначимо, що антикризове управління є комплексним засобом запобігання фінансовим кризам, пом'якшення їх наслідків, сприяння розвитку стабільних і гнучких фінансових структур.

9) Нами запропоновано основні шляхи виходу та напрямки реагування на кризи, що розгортаються. Стимулювання попиту: державні витрати на цільові програми, у період військового стану особливо актуальним є розвиток та нарощування потужностей військово промислового комплексу з залученням іноземних концернів, також утворення базових підприємств галузей з умовами державно-приватного партнерства; розширення внутрішнього попиту за рахунок створення кластерів виробничих інновацій, а саме розбудова ВПК, інформаційних та кібертехнологій, що дозволить створити робочі місця з рівнем заробітної плати вищим за середній.

Стимулювання пропозиції: зниження облікової ставки; зниження податків, наприклад базового ПДВ на деякі одиниці продукції; створення та запровадження нових технологій, особливо під час військового стану дані заходи допоможуть оптимізувати процеси виробництва; надання кредитних пільг та гарантій у сферах економіки де кредитування було суттєво обмежено.

Також було побудовано чотирьох факторну регресивну модель для прогнозування рівня ВВП у 2024 році для аналізу тенденцій відновлення економіки. Аналізуючи модель можемо стверджувати, що зростання ВВП сповільниться порівняно з 2023 роком, однак продовжить своє зростання і у 2024 році складе 6912,08 млрд. грн. Проведене нами прогнозування не є точним, так як не враховує майбутні обставини різного характеру, у тому числі вплив військових дій на показники.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Асист. З. М. Фінансова криза в Україні 2014-2015 років: причини та інструменти регулювання. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2015. № 25.7. С. 216 – 221.
2. Афанасьєва О. Б. Методологічне підґрунтя реалізації системного підходу до антикризового управління. *Вісник Академії митної служби України. Сер.: Економіка*. 2011. № 1. С.138 – 144.
3. Бакай В. Й., Пасічник І. П. Вплив світової фінансово-економічної кризи на економіку України та шляхи її подолання. *Вісник Хмельницького національного університету*. Хмельницький, 2010. № 4. Т. 1. С. 215-218.
4. Барановський О. І. Сутність і різновиди фінансових криз. *Фінанси України*. 2009. № 5. С. 3-20.
5. Барановський О.І. Фінансові кризи: передумови, наслідки і шляхи запобігання: монографія. *Київський національний торгово-економічний університет*. 2009. 754 с.
6. Батракова Г.І. Фінансові кризи: причини, аналіз, шляхи виходу. *Науковий вісник. УНУ*. Ужгород, 2016. Вип. 10. Ч. 2. С. 143-146.
7. Беззуб І. Економічна криза в Україні: вибір між дефолтом та МВФ. Громадська думка про правотворення. 2020. № 5 (190). С. 11–18. (дата звернення: 05.11.2024).
8. Бестужева С. В. Глобалізація та світова фінансова криза: прогнозована реальність. *Економічний простір*. Харків, 2009. № 22/1. С. 78–84.
9. В Нацбанке рассказали, как коронавирус повлиял на экономику Украины. 2020. URL: <https://latifundist.com/novosti/49069-v-natsbanke-rasskazali-kakkoronaviruspovliyal-na-ekonomiku-ukrainy> (дата звернення: 21.10.2024).
10. Вінокуров Я. Ріст економіки Китаю сповільнився до мінімуму за останні 28 років. 2020. URL: <https://hromadske.ua/posts/rist-ekonomiki-kitayuspovilnivsya-do-minimumu-za-ostanni-28-rokiv> (дата звернення: 27.09.2024).

11. Вплив COVID-19 на світову економіку та зовнішню торгівлю України. 2020.
URL: <https://voxukraine.org/uk/vpliv-covid-19-na-svitovu-ekonomiku-ta-zovnishnyutorgivlyu-ukrayini/> (дата звернення: 05.10.2024).
12. Герасимов Б.І. Комплексний економічний аналіз фінансово-господарську діяльність організації: *навчальний посібник*. ТДТУ. 2018. 160 с.
13. Данилишин Б. Світова фінансова криза - тест для України. *Дзеркало тижня*. 2008. №38. С. 1-9.
14. Домбровська С. О. Фінансовий ринок України в умовах воєнної ескалації. *Наукові проблеми господарювання на макро-, мезо- та мікроекономічному рівнях: збірник матеріалів XX міжнародної науково-практичної конференції Одеського національного економічного університету (Одеса, 14 квітня 2022 р.)*. Одеса: ОНЕУ, 2022. С. 111-113.
15. Економіка України у 2023 році: головне. URL: <https://ces.org.ua/ukrainian-economy-in-2023-tracker-overview/> (дата звернення: 20.04.2024).
16. Економіці Китаю пророкують зростання на 5% за підсумками року. 2020. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3008124-ekonomici-kitau-prorokuutzrostanna-na-5-za-pidsumkami-roku.html>. (дата звернення: 05.10.2024).
17. Спіфанова І. Ю. Сутність антикризового управління підприємства. *Економіка та суспільство*. 2016. №2. С. 265 – 269. URL: www.economyandsociety.in.ua. (дата звернення 21.11.2024).
18. Журавська А. Р. Теоретичні засади антикризового управління сільськогосподарськими підприємствами. *Вісник Житомирського національного агроекологічного університету*. 2013. № 1-2(2). С. 227 – 235.
19. Кисельова К.С. Нова світова економічна криза – причини та тенденції. Збірник матеріалів. *Економічні проблеми сталого розвитку: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих вчених імені професора Балацького О. Ф.* 2020. С. 31-32.
20. Колінець Л.Б. Наслідки глобальних кризових явищ для економіки України *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Ужгород, 2018. Вип. 18. Ч. 12. С.54 – 57.

- 21.Лазня А. Фінансова криза: причини виникнення та вплив на світову економіку. *Світ фінансів*. 2012. № 2. С. 1 – 3.
- 22.Макконел К. Р. Экономикс: принципы, проблемы и политика / Пер. с англ.: В 2 т. Т. 2. Республика. Москва, 1992. 400 с.
- 23.Мельник А. О. Теоретичні підходи висвітлення фінансових криз. *Наука й економіка*. 2009. № 4 (16). С. 106 – 110.
- 24.Невмержицький М. Я. Фінансові кризи в Україні: чинники та шляхи виходу. *Глокалізаційні аспекти інноваційного розвитку економіки: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених (Одеса, 18 жовтня 2024 р.)*. Одеса: ОНЕУ, 2024. С. 347-349.
- 25.Ортіна Г.В. Причини виникнення і наслідки економічних криз в ринковій економіці як об'єкти державного впливу. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2015. № 2. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1101> (дата звернення: 01.10.2024).
- 26.Ортіна Г.В. Зарубіжний досвід реалізації державної політики щодо стратегічного розвитку реального сектору економіки. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2020. № 7. С. 51-63.
- 27.Офіційна сторінка Державної митної служби України. URL: <https://customs.gov.ua/publicna-informatsiia> (дата звернення: 20.10.2024).
- 28.Офіційна сторінка Державної служби статистики. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 01.10.2024).
- 29.Офіційна сторінка Міжнародного валютного фонду. URL: <https://www.imf.org/external/datamapper/profile/USA> (дата звернення: 05.11.2024).
- 30.Офіційна сторінка Міністерства фінансів України. URL: <https://minfin.com.ua/> (дата звернення: 05.10.2024).
- 31.Офіційна сторінка Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua/> (дата звернення: 01.10.2024).
- 32.Офіційна сторінка ресурсу Info Sapiens. URL: <https://www.sapiens.com.ua/ua/publications> (дата звернення: 20.10.2024).

- 33.Проноза. П. Систематизація визначення поняття “Фінансова криза” та класифікація її видів. *Світ фінансів*. 2014. № 1. С. 27 – 30.
- 34.Романенко О. Р., Огородник С. Я., Зязюн М. С., Славкова А. А. Фінанси: навч.-метод. посіб. КНЕУ. Київ, 2003. 387 с.
- 35.Економічні підсумки 2023 року та завдання на 2024 рік. 2024. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2024/01/1/708280/> (дата звернення: 03.10.2024).
- 36.Тимошук М. Куди курс тримаємо? Що зараз відбувається з доларом і чи втримається гривня на плаву. URL: https://nv.ua/ukr/biz/experts/kurs-valyut-kurs-dollarayak-vpline-kriza-i-chi-vporayetsya-grivnya50078250.html?utm_source=set_lang. (дата звернення: 27.09.2024).
- 37.Тимчук Я. І. Вплив воєнного стану на економіку України. *Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених, курсантів та студентів*. 2024. С. 92-94. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/e2443459-2f7d-4bd2-8c92-688f615939f0/content> (дата звернення: 15.10.2024).
- 38.Топ 10 реформ для зростання економіки: успіхи та провали Парламенту за 3 роки. 2022. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/11/1/693306/>. (дата звернення: 10.11.2024).
- 39.Торговая война США и Китая обвалила фондовый рынок Азии 2020. URL: <https://finance.liga.net/ekonomika/novosti/torgovaya-voyna-ssha-i-kitaya-obvalilafondovyy-rynok-azii> (дата звернення: 14.11.2024).
- 40.Чорний понеділок: фондові ринки показали рекордне з 2008 року падіння 2020. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2020/03/10/657842/> (дата звернення: 27.09.2024).
- 41.Чухно А. Сучасна фінансово-економічна криза: природа, шляхи і методи її подолання. *Економіка України*. 2010. № 2. С. 4 – 18.
- 42.2014 рік: Економічні підсумки для України "Рік кризи та нові можливості". Інститут економічних досліджень та політичних консультацій. 2015. URL: http://www.ier.com.ua/ua/publications/regular_products/economic_results_of_year?pid=4954 (дата звернення: 23.10.2024).

43. Bhowmik, D. Financial Crises and Nexus Between Economic Growth and Foreign Direct Investment. *Financial Markets, Institutions and Risks*. 2018. № 2(1), 58-74.
44. Bordo M. D. IS-LM and Monetarism. *NBER Working Paper*. 2003. № 9713. 31 p.
45. C. P. Kindleberger and R. Z. Aliber Manias, Panics and Crashes: A History of Financial Crises. *Publisher*. 2011, 6th Edition, Revised Edition. 368 p.
46. China GDP Annual Growth Rate 1989-2020 Data. *Trading Economics*. 2020. URL: <https://tradingeconomics.com/china/gdp-growth-annual> (дата звернення: 30.09.2024).
47. China scraps annual economic growth target for first time. 2020. URL: <https://www.bbc.com/news/business-52765958> (дата звернення: 30.09.2024).
48. COVID-19 як економічна криза природного походження. 2021. <https://espresso.tv/covid-19-yak-ekonomichna-kriza-prirodnogo-pokhodzhennya>. (дата звернення: 01.10.2024).
49. Euro Stoxx 50 (STOXX50E) URL: <https://www.investing.com/indices/eu-stoxx50>. (дата звернення: 20.10.2024).
50. European Union External Debt: % of GDP. 2020. URL: <https://www.ceicdata.com/en/indicator/european-union/external-debt--of-nominalgdp>. (дата звернення: 30.09.2024).
51. External Debt by Country. 2020. URL: <https://www.globalfirepower.com/external-debt-bycountry.asp> (дата звернення: 30.09.2024).
52. Frooten D. van. Crisis – What? URL: www.dicuore.nl/cmsv2/download.php (дата звернення: 03.10.2024).
53. Gordon, Robert J. Macroeconomics. College Publishers. Harper Collns. 1993. 6th edition. 361 p.
54. Halassos, Michael and James Tobin. The Macroeconomics of Government Finance, in B. M. Friedman and F. H. Hahn, eds., Handbook of Monetary Economics. *Elsevier Science Publishers B. V.* 1990, Vol. II. 229 p.
55. Caner I., M., T. Grennes and F. Koehler-Geib. Finding the Tipping Point When Sovereign Debt Turns Bad, The World Bank, Policy Research Working Papers. 2010.

- URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1651432 (дата звернення: 20.09.2024).
56. Inflation Rate - Forecast 2020-2022. 2020. URL: <https://tradingeconomics.com/forecast/inflation-rate> (дата звернення: 10.10.2024).
57. Kindleberger C.P. Manias, Panics and Crashes. *MacMillan*. London, 1978. P. 128.
58. Krugman P. A Model of Balance of Payments Crises. *Journal of Money, Credit and Banking*. 1979. Vol. 11, No 3. P. 311–325.
59. Mujtaba, B. G., McClelland, B., Williamson, P., Khanfar, N., Cavico, F. J. An Analysis of the Relationship between Regulatory Control and Corruption based on Product and Market Regulation and Corruption Perceptions Indices. *Business Ethics and Leadership*. 2018. № 2(3). P. 6 – 20.
60. Musa A. Subeh, V. Boychenko. Causes, Features and Consequences of Financial Crises: a retrospective cross-country analysis. *Financial Markets, Institutions and Risks*. 2018. №2 (2). P. 111 – 122.
61. Real GDP growth. URL: https://www.imf.org/external/datamapper/NGDP_RPCH@WEO/OEMDC/ADVEC/WEOWORLD/CMQ (дата звернення: 05.10.2024).
62. Singh, S. N. Business Inefficiencies and Youth Unemployment in Ethiopia: A Case Study of Mettu Town. *Business Ethics and Leadership*. № 3(2). P. 93-106. URL: [http://doi.org/10.21272/bel.3\(2\).93-106.2019](http://doi.org/10.21272/bel.3(2).93-106.2019) (дата звернення: 27.09.2024).
63. Sound Practice in Sovereign Debt Management. *Financial Products and Services Department the World Bank*. February 29, 2000. P. 232.
64. Sundararajan V. Issues in Recent Banking Crises, In *Banking Crises: Cases and Issees*. Washington, *International Monetary Fund*. 1991. 351 p.
65. The Global Financial Crisis, Developing Countries and Policy Responses Institute of Development Studies (IDS) In Focus Policy Briefing 7.1. 2009. 236 p.
66. The Graphic Truth: Emerging market external debt woes. 2019. URL: <https://www.gzeromedia.com/thegraphic-truth-emerging-market-external-debt-woes> (дата звернення: 10.11.2024).

67. The Top 20 Economies in the World. URL: <https://www.investopedia.com/insights/worlds-topeconomies/>. (дата звернення: 20.10.2024).
68. The world bank data. URL: <https://datatopics.worldbank.org/debt/> (дата звернення: 11.10.2024).
69. Ukraine GDP Growth Rate 2010-2020 Data. *Trading Economic*. 2020. URL: <https://tradingeconomics.com/ukraine/gdp-growth> (дата звернення: 10.10.2024).
70. Vasilyeva, T., Kozyriev, V. Scientific and methodical approaches to determining the center-orientation of financial conglomerates with the factor and cluster analysis. *Business Ethics and Leadership*. 2017. № 1(1). 5 – 15.

ДОДАТКИ

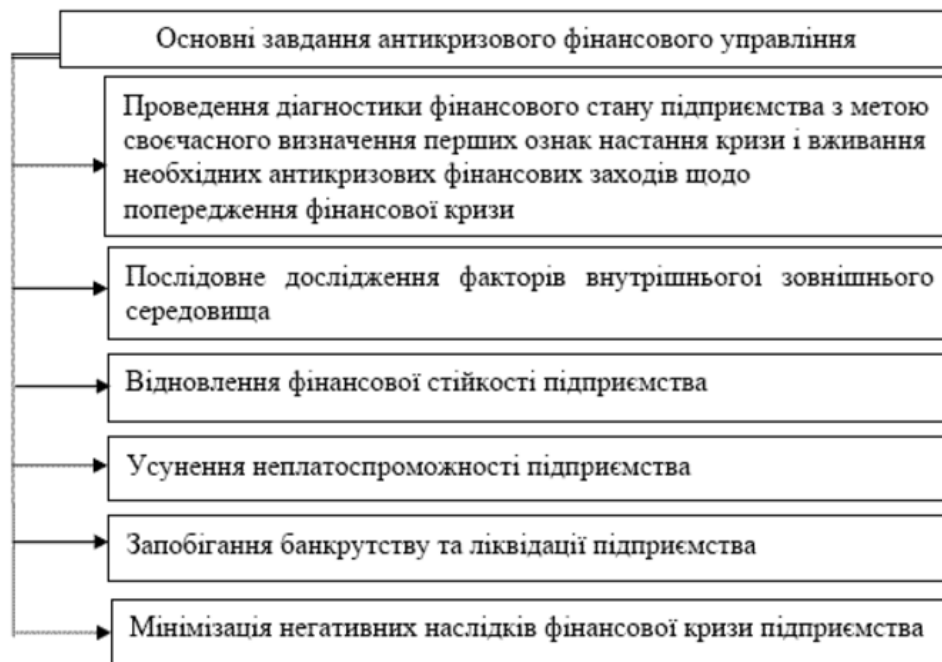
Додаток А

Описова статистика до багатфакторної регресивної моделі

X1		X2		X3		X4		Y	
Середнє	2392,899	Середнє	-1767,74	Середнє	3267,33	Середнє	-282,368	Середнє	3580
Стандартна помилка	413,0518	Стандартна помилка	230,9207	Стандартна помилка	1901,921	Стандартна помилка	129,7639	Стандартна помилка	503,9559
Медіана	2141,7	Медіана	-1681,53	Медіана	1608,89	Медіана	-78,0495	Медіана	3558,67
Мода	#Н/Д	Мода	#Н/Д	Мода	#Н/Д	Мода	#Н/Д	Мода	#Н/Д
Стандартне відхилення	1369,938	Стандартне відхилення	765,8772	Стандартне відхилення	6307,957	Стандартне відхилення	430,378	Стандартне відхилення	1671,433
Дисперсія зразка	1876730	Дисперсія зразка	586568	Дисперсія зразка	39790328	Дисперсія зразка	185225,2	Дисперсія зразка	2793687
Надлишок	1,946378	Надлишок	-0,22108	Надлишок	10,87886	Надлишок	3,289494	Надлишок	-0,92005
Асиметрія	1,262599	Асиметрія	-0,55697	Асиметрія	3,291281	Асиметрія	-2,05105	Асиметрія	0,377147
Інтервал	4935,384	Інтервал	2431,352	Інтервал	21565,14	Інтервал	1287,943	Інтервал	5015,115
Мінімум	584,1	Мінімум	-3237,01	Мінімум	681,899	Мінімум	-1333,11	Мінімум	1522,71
Максимум	5519,484	Максимум	-805,662	Максимум	22247,04	Максимум	-45,1675	Максимум	6537,825
Сума	26321,88	Сума	-19445,1	Сума	35940,63	Сума	-3106,05	Сума	39380
Перевірка	11	Перевірка	11	Перевірка	11	Перевірка	11	Перевірка	11

Джерело: розраховано автором за [30].

Основні завдання та функції антикризового управління

Джерело: [18].

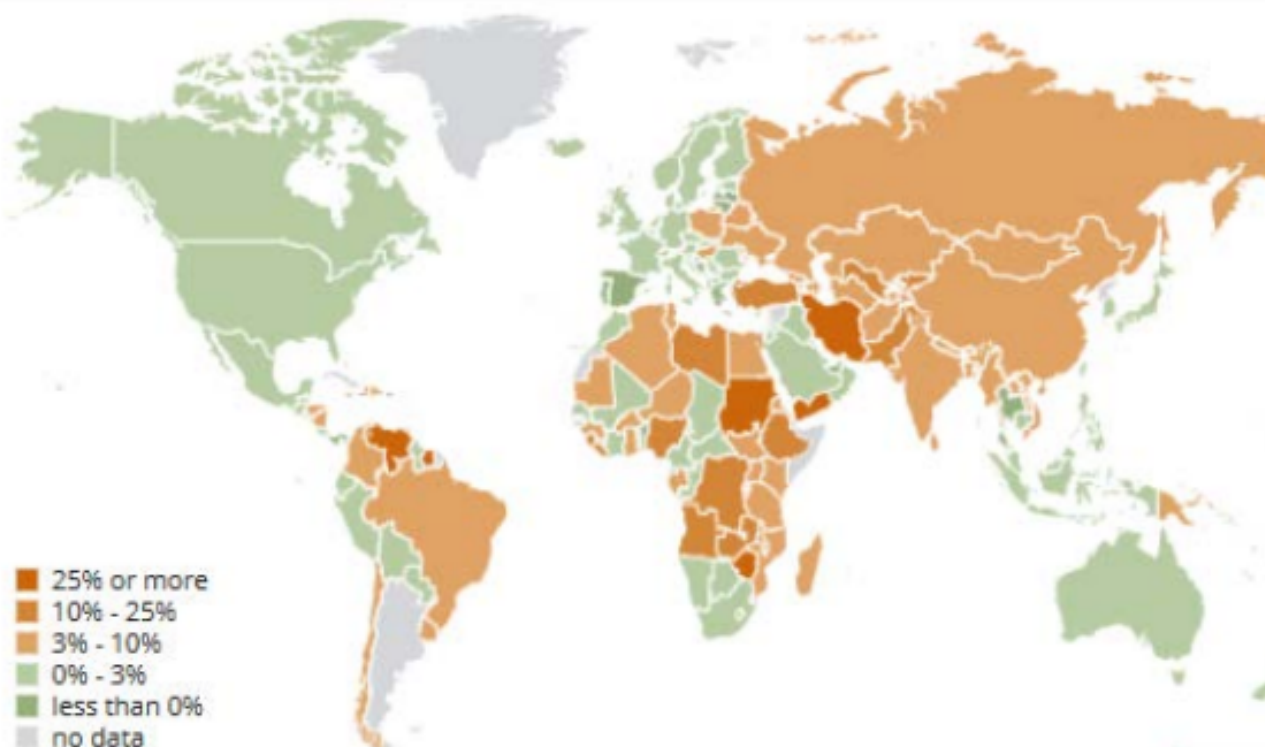
Додаток В

Показники ВВП України з 2013 по 2023 рік

Рік	ВВП України в національній валюті (млрд)	ВВП України в доларах США (млрд)	ВВП України на одну особу в грн	ВВП України на одну особу в доларах США	Ріст фізичного ВВП України (%)	Ріст фізичного ВВП України на одну особу у %
2013	1522,7	183,3	33473	4030,3	-0,0	0,3
2014	1586,9	133,5	35834,0	3014,6	-6,6	-6,3
2015	1988,5	91,0	46210,2	2115,4	-9,8	-9,4
2016	2383,2	93,3	55853,5	2185,9	2,4	2,9
2017	2982,9	112,2	70224,3	2641,4	2,5	3,0
2018	3558,7	130,8	84190,0	3095,1	3,3	3,8
2019	3974,6	153,8	94589,8	3659,8	3,2	-
2020	4194,1	155,6	100819,7	3725,6	-4,0	-
2021	5459,6	200,1	131940,0	4835,4	3,4	-
2022	5191,0	160,5	-	-	-29,8	-
2023	6537,825	178,2	-	5181,36	5,3	-

Джерело: розраховано автором за [30].

Середній рівень інфляції в країнах світу у 2020 році у %.

Джерело: [68].